तमसो मा ज्योतिर्गमय
आदित्य प्रतिष्ठान

आदित्यदीप

वर्ष : १४ / अंक : ३
जुलै ते सप्टेंबर २०२३

आदित्य प्रतिष्ठानचे गौरवशाली प्रकाशन

आषाढी एकादशीच्या शुभदिनी
सौ. अपर्णा शंकर अभ्यंकर लिखित `विष्णुसहस्रनाम - सार्थ आणि सविवरण'
या बृहद् ग्रंथाचे प्रकाशन
शुभहस्ते - गुरुदेव आणि सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. सुरेश गोसावी
दि. २९ जून २०२३

(आदित्य प्रतिष्ठानच्या १७ व्या आनंदयात्रेची माहिती मागील पानावर)

॥ गुरुदेव सहवास ॥

॥ श्री ॥

विशेष आनंदयात्रा

तमसो मा ज्योतिर्गमय

आदित्य प्रतिष्ठान

यात्रा : १७ वी

-संपर्क-
8484921130
020-35002257

पुरी भुवनेश्वर कोणार्क
सुवर्ण त्रिकोण

व्यवस्थापन : श्री. विशाल येवले- **अन्विशा हॉलिडेज, फोन नं.: ७७७००१३३१८**

कालावधी : २९ सप्टेंबर ते ५ ऑक्टोबर २०२३

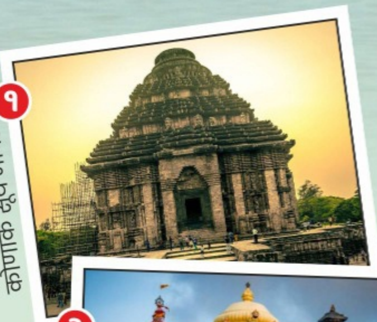

१ कोणार्क सूर्य मंदिर

२ जगन्नाथ पुरी मंदिर

३ चिल्का सरोवर

४ लिंगराज मंदिर, भुवनेश्वर

५ गोवर्धन मठ, पुरी

नमस्कार !

कोरोनाच्या कालखण्डानंतर अनेकांच्या आग्रहावरून पितृपंधरवड्याच्या पुण्यदायी कालखण्डात आपण ओरिसा येथील जगन्नाथपुरी मंदिर, कोणार्क सूर्य मंदिर, चिल्का सरोवर, भुवनेश्वर मंदिर आणि गोवर्धन मठ अशा अत्यंत सुंदर आणि देखण्या स्थानांना भेट देऊन दर्शन घेण्यासाठी, ही यात्रा गुरुदेवांच्या मार्गदर्शनानुसार योजली आहे.२९ सप्टेंबर ते ५ ऑक्टोबर २०२३, सहा रात्री आणि सात दिवस असा यात्रेचा कालावधी आहे. २९ सप्टेंबर प्रौष्ठपदी पौर्णिमेच्या शुभ दिनी आपण प्रस्थान करणार आहोत. विमान प्रवास, उत्तम फाइव स्टार हॉटेलमध्ये निवास (प्रत्येक रूममध्ये २ प्रवासी), एसी लक्झरी कोचने प्रवास,स्थलदर्शन, उत्तम भोजन, बोटीतून सफर, लाईट अँड साऊंड शो व अनेक उत्तम मंदिरांचे दर्शन अशी ही आगळीवेगळी यात्रा ! विमान खर्चासह यात्रेचा संपूर्ण खर्च ६३ हजार रुपये प्रत्येकी असा असेल **११० पैकी अगदी मोजक्याच जागा शिल्लक आहेत. तरी या यात्रेला आपण येणार असाल तर तत्काल ८४८४९२११३० प्रतिष्ठानच्या या मोबाईल नंबरवर नाव आणि किती जण येणार हे फोन करून कळवावे. आपले स्थान निश्चित करावे व त्वरित आदित्य प्रतिष्ठानकडे पूर्ण रक्कम भरावी.**

जगन्नाथ पुरी ते द्वारका, भगवान श्रीकृष्णांचे आडवे सुवर्ण धागे आणि केदारनाथ ते रामेश्वर शिवशंकरांचे उभे सुवर्ण धागे यांनी भारताचे चार धामांचे सुवर्णवस्त्र विणले आहे जे जगात अन्यत्र कोठेही नाही. हे हरिहर ऐक्य अपूर्व आहे. त्यातील हा पूर्वेचा भरजरी काठ म्हणजे जगन्नाथपुरी आणि इतर मंदिरे. या मंदिरांचे दर्शन कितीही वेळा घेतले तरी मन भरत नाही.तरी आपण यात्रेला येणार असाल तर अवश्य लवकर कळवा. विमान आरक्षणासाठी व इतर नियोजनासाठी हे खूप आवश्यक आहे. यात्रेची व्यवस्था अन्विशा हॉलिडेज या ट्रॅव्हल कंपनीकडून केली जाणार आहे. **पहिल्या दिवशी गुरुदेव पुरीचा इतिहास व माहात्म्य सांगतील. आणि सांगतेला विशेष प्रवचन असेल.** कोठेही जास्त चालणे नसल्यामुळे प्रवास सुखकर असेल. तरी कृपया आपली जागा निश्चित करा आणि या दुर्मीळ यात्रेचा लाभ घ्या.

- सौ. अपर्णा शंकर अभ्यंकर, पुणे - सौ. उमा राजेश्वर मोघेकर, ठाणे
- सौ. विशाखा निरंजन बिळगी, दादर - श्री. श्रीकांत आठवले, पुणे

जुलै ते सप्टेंबर २०२३ शके १९४५

"आपुल्या पुरुषार्थवैभवें । बहुतांस सुखी करावें ।।"

कार्यकारी संपादिका
सौ. अपर्णा अभ्यंकर

आदित्यदीप

(आदित्य प्रतिष्ठानचे वार्तापत्र)

संस्थापक-संपादक
गुरुदेव शंकर अभ्यंकर

वर्ष : १४ अंक : ३

अनुक्रमणिका

१) संपादकीय - 'नाचू कीर्तनाचे रंगी' — सौ. अपर्णा शंकर अभ्यंकर ३
२) बहुतांचि अंतरे — गुरुपौर्णिमेनिमित्त एका कार्यकर्तीचे मनोगत ६
३) प्रवचनमाला वृत्तांत ८
४) कीर्तनरंगी रंगले मन- विष्णुमय जग — श्रीमती विद्या केसकर १०
५) 'श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्र' एक ग्रंथानुभूती — सौ. सुलभा श्रीकांत आठवले १३
६) १७ वी आनंदयात्रा— स्थलविशेष — भुवनेश्वर, पुरी, कोणार्क १६
७) अमेरिकन संसदेच्या संयुक्त अधिवेशनाला पंतप्रधान मोदींचे संबोधन २१
८) हे पाठ कराच! - ज्ञानेश्वर माउली व संत तुकाराम यांचे अभंग २६
९) श्रद्धांजली — कै. श्री. आप्पासाहेब गोसावी २७
१०) आदित्य प्रतिष्ठान-प्रवचने, कीर्तने यांची पेनड्राईव्ह सूची २८

प्रकाशक, मुद्रक, मालक : **सौ. अपर्णा शंकर अभ्यंकर** (कार्यकारी विश्वस्त - आदित्य प्रतिष्ठान)
४/१५, वेदान्तनगरी सोसायटी, कर्वेनगर, पुणे-४११ ०५२
कार्यकारी संपादिका : **सौ. अपर्णा शंकर अभ्यंकर** यांनी हे त्रैमासिक
४/१५, वेदान्तनगरी सोसायटी, कर्वेनगर, पुणे-४११ ०५२ येथून प्रसिद्ध केले.
सहसंपादिका : **सौ. रश्मी अरुण तुळजापूरकर, सौ. सुलभा श्रीकांत आठवले**
REGISTERED : RNI No. MAHMAR / 2010 / 31595

आपला सहभाग हवा आहे! आदित्य प्रतिष्ठानची एक आगळीवेगळी योजना

श्रीमहाविष्णू मंदिर पंचवर्षीय मंगलनिधी योजना

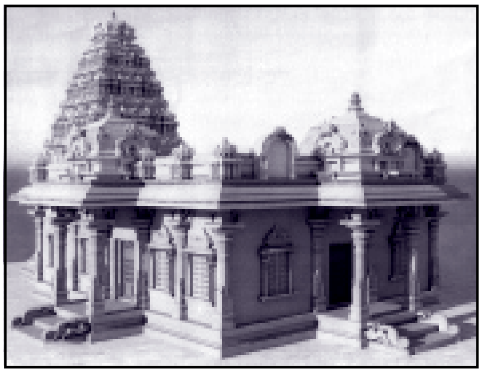

आदित्य प्रतिष्ठान साकारत असलेल्या 'वैश्विक संतभारती'मध्ये पहिल्या प्राथमिक पूर्तीनंतर आता साकारते आहे अधिष्ठान असलेले 'विष्णुमंदिर', त्यासाठी आता निधीसंकलन अत्यंत महत्त्वाचे व अनिवार्य आहे. मंदिराचा ६ फूट उंच आणि ४५ हजार चौ. फुटांचा पाया घेऊन झाला असून आता तेथे प्रत्यक्ष भगवान श्रीमहाविष्णूंचे देखणे मंदिर उभे राहणार आहे.

त्यासाठी एक अभिनव योजना आम्ही तुमच्यासाठी आणली आहे. ५ वर्षांसाठी १ लक्ष रुपयांपासून कितीही रक्कम तुम्ही श्रीविष्णुमंदिरासाठी प्रतिष्ठानकडे ठेवायची आहे. ५ वर्षानंतर पूर्ण रक्कम परत मिळेल. म्हणजे 'श्रीनिधी' विष्णूंचे मंदिर अशा मंगलनिधीमधून उभे राहील. आहे ना आगळीवेगळी योजना? मोठ्या प्रमाणावर अशा निधीची आवश्यकता आहे. आम्ही आपल्या सहभागाची वाट पाहात आहोत. आत्तापर्यंत प्रत्येक योजनेला आपण उत्तम प्रतिसाद दिलात. तसा या वेळीही द्याल ही खात्री आहे. धन्यवाद!

विशाल सरोवरतीरी ४५,००० चौ.फू.चे श्रीमहाविष्णू मंदिराचे अधिष्ठान (पाया)

संपादकीय

'नाचू कीर्तनाचे रंगी'

– सौ. अपर्णा शंकर अभ्यंकर

राजकारणाला कंटाळलेल्या, पावसाची वाट बघत असलेल्या आणि विठूरायाच्या दर्शनाची आस लागलेल्या श्रोत्यांच्या मनावर भक्तिसुखाचा वर्षाव होतो तो गुरुदेव अभ्यंकरांच्या वारकरी कीर्तनाने. गेली ३० वर्षे पुण्यामध्ये आषाढी एकादशीला वारकरी कीर्तन करायचेच हे गुरुदेवांचे व्रत, ते निष्ठेने चालवत आहेत. वर्षभर आपापल्या कार्यात मग्न असलेले प्रतिष्ठानचे तरुण कार्यकर्ते महिना-दीड महिना राहिला की कीर्तनाच्या सरावासाठी रात्री जमू लागतात आणि मग टाळांच्या, मृदुंगाच्या तालावर सराव सुरू होतो. प्रत्यक्ष कीर्तनाला श्रोते तुडुंब गर्दी करतात. २॥ तास त्या नादब्रह्मात, अध्यात्मात, भक्तिरसात खिळवून ठेवण्याचे सामर्थ्य गुरुदेवांपाशी आहे. वाचासिद्धी प्राप्त झाल्याने दरवर्षी सेवेचा अभंग वेगळा, गाण्याच्या चाली वेगळ्या. त्यामुळे यावर्षी काय ऐकायला मिळणार अशी उत्सुकता श्रोत्यांच्या मनात असते. यावर्षी 'विष्णुमय जग' या अभंगातून एकात्मतेचे भव्य दर्शन गुरुदेवांनी श्रोत्यांना घडविले. ही कीर्तनपरंपरा आहे तरी काय? ते जाणून घेऊया.

महाराष्ट्रात प्रचलित विविध भक्तिप्रधान गायनशैलींमध्ये कीर्तन परंपरेला अत्यंत मानाचे स्थान आहे. महाराष्ट्राला कीर्तनाची अत्यंत समृद्ध परंपरा लाभली आहे. ही परंपरा पूर्णपणे सांगीतिक आहे. ईश्वराचा नामघोष, जयजयकार आणि आराधना संगीताच्या माध्यमातून केली जाते. त्यावेळी त्याला कीर्तन असे म्हणतात. केवळ गद्यरूपात शब्दांद्वारे व्यक्त केली जाते, त्यावेळी त्याला कथा वा प्रवचन असे संबोधिले जाते. अर्थात, साहित्य, वक्तृत्व, अभिनय, भाषा आणि संगीताचा समावेश ज्यात आहे ते कीर्तन होय.

कीर्तनाचे अंतिम ध्येय परमार्थ असले तरी कीर्तनकार आपल्या कीर्तनात माणसाला दैनंदिन जीवनात येणाऱ्या प्रापंचिक समस्यांवरही भाष्य करतात. कीर्तनाच्या माध्यमातून ते वेगवेगळया सामाजिक प्रश्नांना वाचा फोडतात आणि व्यवहारचातुर्य आणि नैतिक आचरणावर प्रबोधनही करतात. पुराण आणि इतिहासातील आदर्शांचे उदात्तीकरण करून मानवी जीवनातील त्यांचे महत्त्व विषद करतात. अशाप्रकारे कीर्तनकार आपल्या कीर्तनाच्या माध्यमातून सतत समाजप्रबोधन करीत असतात.

कीर्तन परंपरा – महाराष्ट्रात कीर्तनाचे पुढील पारंपरिक प्रकार आहेत १) वारकरी, २) गाडगे महाराज, ३) नारदीय, ४) रामदासी, ५) गाणपत्य, ६) शाक्त, ७) राष्ट्रीय.

वारकरी कीर्तन : वारकरी कीर्तनास 'निरूपण' अशी संज्ञा आहे. संत नामदेव हे या परंपरेचे आद्य कीर्तनकार आहेत. वारकरी कीर्तनात ज्ञानोबा ते निळोबा यांचे वाङ्मय येते. कीर्तनाचा आरंभ 'जय जय रामकृष्ण हरी'ने होतो. 'रूप पाहता लोचनी'

व 'सुंदर ते ध्यान' हे नमनाचे अभंग म्हणतात. नंतर 'जय जय विठोबा रखुमाई'चा सामूहिक गजर होतो. सेवेसाठी जो अभंग घेतला जातो त्यातील प्रत्येक पद, संज्ञा उदाहरणाने, दृष्टान्तरूपाने उलगडून अद्वैत तत्त्वज्ञानाचा बोध केला जातो. विविध चालीत अभंग गायले जातात. शेवटी ज्ञानोबा व पांडुरंग यांच्या आरत्या गाऊन कीर्तनाची समाप्ती होते. तुकोबांच्या काळात पूर्वरंग व उत्तररंग असे कीर्तनाचे दोन भाग झाले.

गाडगे महाराजांचे कीर्तन : गाडगे महाराजांची कीर्तनपद्धती वेगळी आहे. 'देवकीनंदन गोपाला' हा त्यांचा मूलमंत्र आहे. श्रोता-वक्ता संवाद यात अधिक आहे. सुधारणा आणि स्वच्छता यावर त्यांचा अधिक भर असे. गावोगावी जाऊन एखाद्या खापऱ्याच्या तुकड्यावर ताल धरून ते कीर्तन करत असत.

नारदीय कीर्तन : 'सगुण चरित्रे परमपवित्रे सादर वर्णावी । सज्जनवृंदे मनोभावे आधी वंदावी।।' हा एकनाथांचा संकेत या परंपरेने सांभाळला. समर्थ रामदासांनी दासबोधात कीर्तनावर स्वतंत्र प्रकरण लिहिले. पूर्वरंगात वेदांत निरूपण व उत्तररंगात आख्यान हे नारदीय कीर्तन परंपरेचे ठळक वैशिष्ट्य आहे.नमनात गणपती, सरस्वती, सद्गुरू, मातापिता, श्रोते येतात. या नमनात दोन परंपरा आहेत. पहिली परंपरा गोविंदतारकाश्रमांची. या परंपरेचा आरंभ 'जय जय रामकृष्ण हरी'ने करतात.

नमनानंतर मूळ अभंग गातात. अभंग विलंबितात व मध्यलयीत गातात. अभंगानंतर तराणा गातात. मग उपास्यदेवतेचे भजन करतात. पुन्हा अभंग गाऊन मग निरूपण करतात. निरूपणात वेदांत तत्त्वज्ञान, गीता, उपनिषदे, शांकरभाष्य, संत-पंत-तंत काव्ये येतात. पूर्वरंग निरूपणात अभंग, ओवी, विविध वृत्तांतले श्लोक, पदे, फटका हे काव्यप्रकार येतात.

उत्तररंगात निरूपणात बुवा आख्यान लावतात. ही आख्याने रामायण, महाभारत, भागवत यावर आधारलेली असतात. संतचरित्रे, साधूचरित्रे यात येतात. स्वतंत्र आख्यानकाव्य यात येते. यात वामनपंडितांचा श्लोक, मोरोपंतांची आर्या, विठोबा अण्णा दप्तरदारांची पदे, अमृतरायांचे कटाव, मध्वमुनीश्वरांची पदे, मुक्तेश्वरांच्या ओव्या, श्रीधरांची आख्याने, विविध-वृत्ते, चम्पूकाव्य, चूर्णिका यांचा योग्य उपयोग करतात. यात लावण्या, फटके येतात. बुवा स्वकृत काव्येही योजतात. या परंपरेत संस्कृत, मराठी, हिंदी, गुजराथी यातली सर्व संतकाव्ये बुवा घेतात. त्यामुळे या परंपरेने 'आख्यानकाव्य' हा काव्यप्रकार रूढ केला. उत्तररंगात स्वयंवराख्याने हा नवा वाङ्मयप्रकार या परंपरेने आणला.

रामदासी कीर्तन : यात नारदीय परंपरेप्रमाणे पूर्वरंग–उत्तररंग असतो. काही बुवा नारदीय पोषाख घालून त्यावर भगवी कफनी घालतात. तर काही वैष्णव साधूंसारखे मानेवर गाठ मारलेले वस्त्र घालतात. हे कीर्तन अधिक खडे असते.

गाणपत्य कीर्तन : ही कीर्तनपरंपरा नारदीय परंपरेशी जवळीक साधून आहे. यात पूर्वरंग-उत्तररंग असतो. डाव्या मनगटावर काळा दोरा. त्यात छोटासा गणपती बांधलेला. डाव्या हातात चिपळ्या. उजव्या हातात झांज, वाजवत वाजवत नाचत नाचत बुवा संपूर्ण देवळाला अकरा प्रदक्षिणा घालतात.

शाक्त कीर्तन : ही कीर्तनपरंपरा माहूर-सप्तश्रृंग या मर्यादित परिसरात आहे. हे बुवा इतर गावी कीर्तनास जात नाहीत. देवीचे ठाणे सोडायचे नाही असा त्यांचा दंडक आहे. कीर्तनाआधी ते तीन प्रदक्षिणा नाचत नाचत घालतात. उत्तररंगात देवीचरित्र; शंकर पार्वती विवाह; शुंभनिशुंभवधाख्यान, लक्ष्मीचरित्र सांगतात.

राष्ट्रीय कीर्तन : हा नारदीय कीर्तनपरंपरेतला उपप्रकार आहे. लोकमान्य टिळकांनी याचा उपयोग नीट जाणला. जनसामान्यांच्या मनात कीर्तनातून 'केसरी' रुजावा म्हणून टिळकांनी राष्ट्रीय कीर्तन

राबविले. 'राष्ट्रीय कीर्तन' ही नवी संकल्पना त्यांनी अस्तित्वात आणली. याचे आद्य जनक डॉ. दत्तात्रेय विनायक पटवर्धनबुवा (वाई) हे होत. हे लोकमान्यांचे अनुयायी होते. पूर्वरंग निरूपणासाठी घेतलेला अभंग व आख्यान यांची नेमकी सांगड त्यांनी घातली.

कै. लोकमान्य बळवंतराव टिळक हे नागपुरास इ. स. १९१८ जानेवारीत भरलेल्या प्रथम कीर्तन संमेलनाचे अध्यक्ष होते. ते म्हणतात, ''कीर्तनसंस्था समाजात धार्मिक नीति व श्रद्धा उत्पन्न करणारी अशी एक अपूर्व शक्ती आहे. सामाजिक सुधारणेच्या अवडंबराने, समाजाची आनुवंशिक परंपरा, चालीरीती यांचा विचार न करता, एकदम भलताच सुधारणेचा प्रश्न त्यांच्यापुढे ठेवून मग तो त्याने न मानल्यास आपण एकटेच बाजूस राहावयाचे असे करण्यापेक्षा त्याच्याशी मिसळून त्याच्यासह एक एक पायरी वर चढण्याचा हेतू धरिल्यास साध्य होतो. **मी जर वर्तमानपत्राचा एडिटर झालो नसतो तर मी कीर्तनकार झालो असतो.** स्वराज्यात शिक्षणखात्याचा जर मी मंत्री झालो तर मी कीर्तनकार, पुराणिक व प्रवचनकार यांना खेडोखेडी हिंडण्यास सांगून त्यांच्याद्वारे शिक्षण प्रसाराचे काम करून घेईन.''

मराठी रंगभूमीची गंगोत्री नारदीय कीर्तनपरंपरा आहे. रंगभूमीवरील सूत्रधार हा कीर्तनकार आहे. विद्या व कला यांचा सुरेख मिलाफ साधणाऱ्या या एकपात्री प्रयोगाचे सार ईश्वरभक्तीत आहे. कीर्तन वाङ्मयामुळे नि कीर्तनपरंपरेमुळे मराठी वाङ्मयेतिहासाला वेगळी दिशा मिळण्याचा संभव आहे. ही संशोधनाची आव्हाने कीर्तनाने निर्माण केली आहेत. महाराष्ट्राप्रमाणे तंजावर, कर्नाटक आदी ठिकाणी कीर्तनपरंपरा दिसते.

अशी ही जनजागृतीचे थोर साधन असलेली कीर्तन परंपरा. त्यामध्ये बाजारी वृत्ती न आणणे, खोटे न बोलणे, पांचट विनोद न करणे, भाषेची मर्यादा न सोडणे, भक्तिरसाचा परोत्कर्ष करणे आणि त्याचबरोबर राष्ट्रभक्ती वाढवणे, अध्यात्म समजावणे या कीर्तनमर्यादा जे सांभाळतात तेच खरे कीर्तनकार!

असे उत्तम कीर्तनकार गुरुदेवांच्या रूपाने लाभले हे आपले परमभाग्य!

– सौ. अपर्णा शंकर अभ्यंकर

* * *

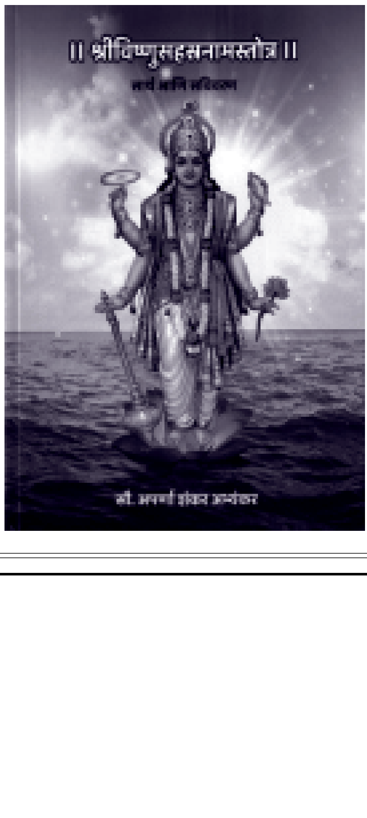

अधिकमासानिमित्त विशेष सवलत

सौ. अपर्णा शंकर अभ्यंकर लिखित ग्रंथ

श्रीविष्णुसहस्त्रनामस्तोत्र

(सार्थ आणि सविवरण)

डबल क्राऊन पृष्ठे ६२८

छापील देणगी मूल्य रुपये ८००/-
सवलत देणगी मूल्य
रु. ५००/- मात्र + कुरियर खर्च रु. १००/-
संपर्क : ८४८४९२११३०

बहुतांचि अंतरे

गुरुपौर्णिमेनिमित्त एका कार्यकर्तीचे मनोगत

आदरणीय गुरुदेव आणि गुरुपत्नी

आज आषाढ शुद्ध पौर्णिमा शके १९४५ अर्थात गुरुपौर्णिमा. गुरुदेव आणि गुरुपत्नी यांच्याविषयी असलेल्या मनातील भावना व्यक्त करण्यास, हा दिवस मी निवडावा यात नवल नाही.

कोरोना महामारीच्या थोडेच आधी म्हणजे २०१९ मध्ये माझे आजी आणि आजोबा यांना ७ दिवसांच्या अंतराने देवाज्ञा झाली. त्यातच हे कोरोनाचे सावट संपूर्ण जगावर पसरले आणि त्या नंतरची भयानक परिस्थिती आणि परिणाम याविषयी न बोललेलेच बरे!

मनात साशंकता होती पण आईच्या आग्रहामुळे मी यूट्यूबवरील तुमचे 'भगवान श्रीकृष्ण'वरील प्रवचन ऐकले आणि काय सांगता, तेव्हापासून जी ओढ मला लागली ती न संपणारीच. एक एक करून मी यूट्यूबवरील सर्व प्रवचनमाला ऐकल्या आणि त्यातील विचार धारण करण्यासाठी मी पूर्ण प्रयत्न करते.

खरे सांगायचे तर आत्ताच असे वाटत रहाते या मार्गाला यायला उशीरच झाला. वयाची २०-२२ वर्षे अशीच गेली. गुरुदेवांमुळे परमार्थाशी जोडली गेलेली वीण अधिकच घट्ट झाली. गुरुदेवांना भेटायची अतिशय इच्छा होती.

ज्येष्ठ शुद्ध षष्ठी, शके १९४४ दि. ६ जून २०२२ शिवराज्याभिषेक दिनाच्या दिवशी पुण्यात गुरुदेवांचा कार्यक्रम होता. त्यास प्रत्यक्ष उपस्थित राहून गुरुदेवांच्या मधुर वाणीत शिवाजी महाराजांची कथा ऐकणे हा अतिशय रोमांचकारी अनुभव होता. त्यानंतर हळूहळू 'आदित्य प्रतिष्ठान'शी ओळख झाली.

गुरुदेवांनी न मागता आम्हाला कितीतरी गोष्टी दिल्या. ज्या शब्दात मांडणे अतिशय कठीण आहे. गुरुदेवांनी आम्हाला संस्कार दिले. छोट्या छोट्या गोष्टींतून आपल्या संस्कृतीशी, इतिहासाशी आमचा अनुबंध जोडला. **मला खरेतर वर्गातला इतिहास कधीच आवडला नाही. त्याने फक्त हिंदू द्वेषच मनात रुजवला. परंतु गुरुदेवांनी सांगितलेला इतिहास ज्वलंत होता. जिवंत होता, ज्यामुळे भारतमातेशी नाते अधिक दृढ झाले.** गुरुदेवांनी आम्हाला प्रचंड अभिमान दिला, आत्मविश्वास दिला. आमच्यामधील सत्त्व वाढवले. चिमुकल्या मनगटामध्ये कोणतीशी शक्ती दिली. गुरुदेवांनी हे सर्व काही न मागता दिले. गुरुदेवांच्या प्रेरणेत एक वेगळीच शक्ती आहे. मन आपोआपच एकाग्र होते आणि–

'अंतरी शुद्ध ब्रह्मज्ञान । बाह्य निष्ठेचे भजन ।
तेथे बहु भक्तजन । विश्रांती पावती ।।'

याचा नेहमी प्रत्यय येतो.

गुरुदेवांनी माझ्यामध्ये आणखी एक गोष्ट कळत नकळत वाढवली, त्यास खत-पाणी दिले ती म्हणजे कृष्णभक्ती. त्याचीच गोड फळे आज मला मिळत आहेत. भगवद्गीतेची खरी गोडी लागली ती आदित्य प्रतिष्ठानमध्ये आल्यानंतरच.

आपण जसे आपल्या आई-वडिलांचे अंश असतो त्यांच्याशी आपली नाळ जोडलेली असते. तसेच आपण त्या परमात्म्याचे अंशही आहोत. त्यामुळे त्या भगवंताशी नाळ जोडलेली राहणे तितकेच महत्त्वाचे आहे हे त्यांनी पटवून दिले.

सद्गुरूच्या केवळ दृष्टीनेही शिष्य शुद्ध होतो असे म्हणतात, त्याप्रमाणे माझ्याही चित्तवृत्ती हळूहळू अधिक सात्त्विक होत आहेत. जिवाच्या देठापासून जशी परावाणी स्रवते तसेच गुरुदेवांचे उपदेश जाणिवेच्या देठापासून स्रवतात म्हणूनच ते अक्षय्य आहेत. जसे गुरुदेवांनी उपदेश केले तेच अंगीकारून मी ही-

'शिष्य असावा सद्विद्येचा । शिष्य असावा सद्भावाचा।
शिष्य असावा अंतरीचा । परम शुद्ध ।।'

असे बनण्याचा अगदी मनापासून यत्न करीत आहे आणि राहीन.

गुरुदेवांच्या प्रवचनात मी अनेकदा ऐकले आहे की स्तुती केल्यावर शहाण्या माणसाने हुरळून न जाता सावध व्हावे. परंतु गुरुदेव ही स्तुती नसून फक्त मनातील निरागस आणि निर्मळ भावनांचे विवेचन आहे.

अपर्णाकाकूंबद्दल काय बोलू? त्या तर मला अतिशय प्रिय आहेत. अगदी माझ्या आजीसारख्या वाटतात त्या मला. त्यांच्याशी बोलून नेहमीच खूप बरे वाटते. कुठेतरी एक पोकळी भरून निघाल्यासारखी वाटते. काकूंचे स्तोत्रपठण तर अवर्णनीय असते. खरे सांगायचे तर गीता म्हणायला मी काकूंकडून शिकले. त्यांचे यूट्यूबवरील गीता पठण ऐकूनच माझे उच्चार शुद्ध झाले. काकूंची आणखी एक गोष्ट मला फार आवडते ते म्हणजे त्यांचे विष्णुसहस्रनामाचे पठण. सकाळच्या वेळी ते ऐकताना मन अतिशय प्रसन्न होते. भर्तृहरी नीतिशतक असो वा शिवमहिम्न स्तोत्र, या सर्वांच्या माध्यमातून काकूंचेही मार्गदर्शन नित्य मिळत राहते.

मधे एकदा काकूंनी मला, माझा दृष्टीकोन कसा असावा हे खूप छान समजावले.

खरेच तुम्हा दोघांच्या सहवासात माझ्या चित्तवृत्तीमध्ये खचितच परिवर्तन झाले. आता ही धाकुटी दीपकलिका तेवतेच आहे, तर तिचे तेज मी अजून विस्तारण्याचा प्रयत्न करेन. जसे लौकिकातले सर्वोत्तम तसेच परमार्थातले सर्वोत्तम मिळावे यासाठीही यत्न करेन आणि या गर्भवासी आलेच आहे तर हे जग मी सुंदर करून जाईन!

आपण उभयतांपाशी हे सर्व व्यक्त करावे असे फार वाटत होते. ते या निमित्ताने आज सफल होत आहे. तुम्हा उभयतांचे आशीर्वाद आणि मार्गदर्शन असेच मिळत राहो हीच प्रार्थना.

खरेतर गुरुदेव, अपर्णाकाकू आणि आदित्य प्रतिष्ठान याविषयी बोलण्यासारखे आणि कृतज्ञता व्यक्त करण्यास शब्द थिटे आहेत. सगळेच या पत्रात लिहिणे शक्य नाही. आपले आशीर्वाद आमच्या पाठीवर असेच राहो हीच प्रार्थना!

–संपदा जोशी, पुणे

अधिकमास व चातुर्मास विशेष सवलत

गुरुदेवांच्या सिद्धहस्त लेखणीतून अवतरलेले शङ्कर रामायण

(वाल्मीकि रामायणावरील मराठी ओवीबद्ध रचना)

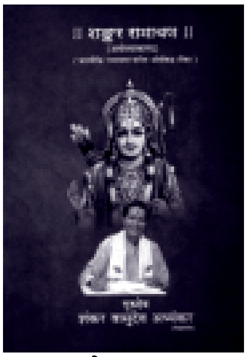
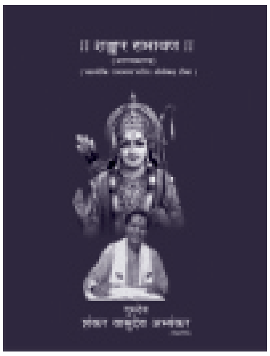

	बालकाण्ड	अयोध्याकाण्ड	अरण्यकाण्ड	एकूण
डबलडेमी पृष्ठे	६५६	९६८	६२५	२,२४९
ओवीसंख्या	११,२५४	१५,९७२	७,६४०	३४,८६६
देणगी मूल्य रुपये	३५०/-	८००/-	५००/-	१,६५०/-

तीनही खण्डांचे एकत्रित सवलत देणगी मूल्य रुपये ९९९/- मात्र + कुरियर खर्च

प्रवचनमाला वृत्तांत

दि. २१ ते २३ एप्रिल २०२३
स्वातंत्र्यवीर सावरकर प्रवचनमाला
विलेपार्ले (मुंबई)

दि. २१ ते २३ एप्रिल २०२३ या सावरकरांवरील त्रिदिवसीय प्रवचनमालेसाठी, गुरुदेव विद्यावाचस्पती शंकर अभ्यंकर, मुंबईत विद्येच्या माहेरघरी विलेपार्ल्यात आले. कोविड नंतर दीर्घ काळाने आयोजित झालेली ही मुंबईतील पहिलीच प्रवचनमाला. सावरकर सेवा मंडळातर्फे आणि सोहम प्रतिष्ठान व आर्क फाउंडेशनच्या सहयोगाने आयोजित केलेल्या या प्रवचनांना सावरकर भक्त व गुरुदेव प्रेमी बहुसंख्येने उपस्थित होते.

या तीन दिवसात सावरकरांचे चरित्र व कार्य उलगडून दाखवणे म्हणजे अवघड होते. पण गुरुदेवांनी एक दिवस अंदमानमधील यातना, एक दिवस सावरकरांचे राष्ट्रकारण आणि एक दिवस सावरकरांचे समाजकारण अशी तीन विषयात विभागणी केली. मुद्देसूद, सत्य कथन करणारे व आजच्या काळातसुद्धा कसे चपखल विचार आहेत हे जाणून घेण्यास सुजाण श्रोते अत्यंत उत्सुकतेने येत होते. ते सर्वच ऐतिहासिक कथन शुचिष्मंत गुरुदेवांनी आपल्या ज्ञानपूर्ण व ओघवत्या शैलीत अत्यंत निर्भीडपणे केले.

त्या वेळच्या ब्रिटीश सरकारने सावरकर कुटुंबीयांचा केलेला छळ व नंतरच्या काळात व आजतागायतही आपल्याच सरकारकडून होत असलेली त्यांची निर्भत्सना, हे सारेच गुरुदेवांनी परखडपणे सर्वांसमोर मांडले.

अनेक मान्यवर श्रोते, आमदार पराग अळवणी, जेष्ठ पत्रकार अरविंद कुलकर्णी या कार्यक्रमास आवर्जून उपस्थित होते. सावरकर सेवा मंडळाचे सर्व पदाधिकारी, पार्ल्यातील अनेक समाजसेवी संस्थांमध्ये कार्यरत असलेले अनेक मान्यवर सदस्य रोज उपस्थित असत.

सर्वांनीच गुरुदेवांकडून सावरकर ऐकायचे म्हणजे अधिकृत नोंद असलेले जाज्वल्य ऐतिहासिक सत्य ऐकायला मिळणार म्हणून आस्थेने व आवर्जून उपस्थिती लावली होती.

प्रतिदिनी सावरकरांच्या राष्ट्रीय गाण्यांनी सुरुवात करून वंदेमातरम गीताने सांगता होत असे.

सदर काळात वाहतुकीचे नियम व रस्त्यावरील कामांमुळे होणारा खोळंबा सहन करून लोक विशेष संख्येने येत होते. याचे कारण केवळ सावरकर चरित्र ते ही अभ्यंकरांच्या मुखातून ऐकण्यासाठीच!

आदित्य प्रतिष्ठानच्या साहित्य कक्षाला लोकांचा भरभरून प्रतिसाद मिळाला. सर्व कार्यकर्त्यांना देखील प्रवचनमालेमुळे नवीन ऊर्जा मिळाली.

'अनादि मी अवध्य मी'चे सूर गुंजत राहिले...

— सौ. विशाखा बिळगी

दि. १३ मे २०२३
'देवयोद्धा बाजीराव पेशवे'
वसंत व्याख्यानमाला, पुणे

वसंत व्याख्यानमाला अनेक वर्षे पुणेकरांना विविध विषयांवर अत्यंत अभ्यासपूर्ण माहिती देत आली आहे. हे पुण्याचे एक प्रगल्भ, प्रतिष्ठित व्यासपीठ आहे. येथे येणारे सर्व वक्ते आपापल्या क्षेत्रातील मान्यवर असतात. परंतु दि. १३ मे, शनिवारी, टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठाच्या सभागृहात, व्याख्यानासाठी **पुणे विद्यापीठाच्या टेक्नॉलॉजी विभागाचे प्रमुख डॉ. आदित्य शंकर अभ्यंकर आले होते,** पण तांत्रिक, यांत्रिक विषय समजावून देण्यासाठी नाही तर भारताच्या इतिहासातील अपराजित योद्धा पहिले बाजीराव पेशवे यांच्या चरित्राचा आठव देण्यासाठी.

डॉ. आदित्य यांनी आपल्या भाषणात पहिले बाजीराव आणि जोडीला छत्रपती शिवाजीराजे यांचा कालखंड जणू सजीव केला. त्यांच्या भाषणातील घटनाक्रम, अचूक कालानुक्रम आणि प्रत्येक प्रसंग

डोळ्यासमोर उभे करण्याचे कौशल्य कौतुकास्पद आहे.

पूर्णावतार श्रीकृष्णाला वंदन करून, शिवाजीराजे आणि पहिले बाजीराव यांना मुजरा करूनच त्यांनी प्रारंभ केला. इतिहासातील ही सोनेरी पृष्ठे श्रवण करून, वाचून धन्य धन्य वाटले.

प्रथम शिवाजी राजांची महती गाताना ते म्हणाले, श्रीरामांनी दहा तोंडांचा रावण मारला तसाच पराक्रम शिवरायांनी केला. या रावणाचे मुख्य तोंड दिल्लीच्या पातशहाचे, अन्य मुखे दक्षिणेकडच्या आदिलशाही, कुतुबशाही सारख्या पाच पातशाह्या, ब्रिटिश, डच, पोर्तुगीज आणि पश्चिम किनाऱ्यावरील जंजिऱ्याचा सिद्धी. यांच्या जुलमी राजवटीत जनता हवालदिल झाली होती. समर्थ रामदासांनी त्याचे विदारक चित्र रंगवले आहे. परंतु या शून्यातून शिवाजीराजांनी जणू नूतन सृष्टी उभी केली.

रामचंद्रपंत अमात्य यांनी आज्ञापत्रात शिवरायांचे अप्रतिम गुणवर्णन केले आहे. उत्तरेकडून आलेल्या कविराय भूषणाने राजांचे बहारदार वर्णन केले आहे. डॉ. आदित्य यांनी भूषणाचे काव्य श्रोत्यांसमोर अप्रतिम लयीमध्ये सादर केले. स्वराज्य स्थापन करणाऱ्या या राजाविषयी भूषण आदराने म्हणतो,

'ना होता सिवाजी तो सुन्नत होती सबकी ।'

असा हा पुण्यश्लोक राजा इ. स. १६८० मध्ये स्वर्गवासी झाला. पुढची २७ वर्षे अतिशय धामधुमीची गेली. औरंगजेब हिंदवी स्वराज्य आणि दक्षिणेकडील पातशाह्या नष्ट करण्यास दिल्लीहून निघून दक्षिणेकडे आला. संभाजीराजांना कैद करून त्याने, त्यांचे क्रूर पद्धतीने हालहाल करून, यातना देऊन शेवटी वध केला.

परंतु शिवरायांचा भगवा ध्वज भारतभर उंचावण्यासाठी बाळाजी विश्वनाथ यांचा ज्येष्ठ पुत्र पहिले बाजीराव अवतरले. इ. स. १७२० मध्ये अवघ्या विसाव्या वर्षी शाहू महाराजांनी त्यांची पेशवे म्हणून नियुक्ती केली. इ. स. १७२० ते १७४० या भाग्यवंत कालखंडाने पहिले बाजीराव हा झंझावात अनुभवला. अत्यंत मुत्सद्दी, पराक्रमी, कर्तृत्ववान असा हा पेशवा! अत्यंत उत्कट, भव्य, उदात्त असे त्यांचे चरित्र आहे.

त्यांनी प्रथम सैन्य रचना बदलली. सैन्याच्या हालचाली जलद व्हाव्या म्हणून पायदळ कमी करून घोडदळ वाढवले. दमणूक टाळण्यासाठी घोड्यांची संख्या वाढवली. दिल्ली ते पुणे या आक्रमकांच्या मार्गावर शूर मराठा सरदारांची संस्थाने उभी केली. शिंदे, भोसले, होळकर, कदमबांडे असे पराक्रमी सरदार आक्रमकांना रोखण्यात यशस्वी झाले. मराठी सैन्य महाराष्ट्राबाहेर जाऊन दरारा निर्माण करू लागले. बाजीराव पेशवे वीस वर्षात ४७ लढाया लढले, पण एकही लढाई हरले नाहीत. सदासर्वदा विजयी असा हा रणधुरंधर पेशवा होता.

इ. स. १७२८ ची पालखेडची लढाई हे बाजीरावांच्या मुत्सद्दीपणाचे, पराक्रमाचे अविस्मरणीय असे इतिहासातील सोनेरी पान आहे. निजामाचा या लढाईत त्यांनी धुव्वा उडवला. निजामाने स्वत:च्या अनेक लग्नात 'कबूल' म्हटले असेल त्यापेक्षा कितीतरी जास्त वेळा त्याला बाजीरावांच्या अटींना 'कबूल' म्हणावे लागले. या लढाईच्या पूर्वीचे राजकारण डॉ. आदित्य यांनी अनेक बारकाव्यांसह स्पष्ट केले आणि पालखेडची लढाई जणू शब्दांतून सजीव केली. या लढाईसाठी बाजीरावांची व्यूहरचना उत्कृष्टतेचा आदर्श नमुना होती. याची रोलमॉडेल्स परदेशातही अभ्यासतात.

अवघे ४० वर्षांचे अल्पायुष्य लाभलेला हा महान पेशवा रावेरखेड (मध्यप्रदेश) येथे मोहिमेवर असतानाच स्वर्गवासी झाला. पण त्यांच्या पराक्रमाचे तेज आजही झळाळतेच आहे. दिल्लीला हरवून त्यांनी स्वराज्याचे साम्राज्य केले.

डॉ. आदित्य यांनी पेशव्यांच्या वैयक्तिक आयुष्याची पण ओळख करून दिली. डॉ. आदित्य यांचे अस्खलित, इतिहासाचे वास्तव दर्शन घडवणारे, बाजीरावांच्या उत्कट चरित्रात एकरूप करणारे, भाषण ऐकणे हा अनुभव पण तितकाच उत्कट! श्रोत्यांना हा अनुभव मंत्रमुग्ध करणाराच होता.

– सौ. सुलभा आठवले

* * *

कीर्तनरंगी रंगले मन - विष्णुमय जग

– श्रीमती विद्या केसकर

गुरुदेवांचे आषाढीचे कीर्तन म्हणजे हृद्य सोहळा असतो. ज्यांना पांडुरंगाच्या दर्शनासाठी आषाढी एकादशीला पंढरीला जाता येत नाही त्या विठ्ठलभक्तांची पावले प्रतिवर्षी एकादशीच्या दिवशी पुण्यातील कीर्तन सभागृहाकडे वळतात. येणाऱ्यांचा उत्साह आणि लगबग पाहणे हे सुद्धा आनंददायी असते.

यावर्षी हरिकीर्तनाची दाटी पुण्यातील यशवंतराव नाट्यगृहात ओसंडून वाहात होती. गुरुदेवांचे कीर्तन आणि गुरुपत्नी सौ. अपर्णाताई लिखित 'श्रीविष्णु-सहस्रनामस्तोत्र - सार्थ व विवरण' या ६२८ पृष्ठांच्या बृहद् ग्रंथाचे प्रकाशन आणि कीर्तनात सेवेचा अभंग 'विष्णुमय जग, वैष्णवांचा धर्म' हा एक दुग्धशर्करा योगच म्हटला पाहिजे.

प्रारंभी डॉ. वंदना जोशी यांनी प्रास्ताविक केले. कार्यक्रमाची रूपरेषा मांडली. रंगमंचावरील विठ्ठलाच्या भव्य प्रतिमेसमोर दीपज्योती पाजळत होत्या. गुरुदेव, सौ. अपर्णाताई व सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाचे कुलगुरू डॉ. सुरेश गोसावी हे माननीय स्थानापन्न झाले होते. सौ. अपर्णाताईंनी 'विष्णुसहस्रनामस्तोत्रा-संबंधीच्या लेखनामागची पार्श्वभूमी सांगितली. संकटाला संधी मानून त्याप्रसंगी काहीतरी विशेष साध्य करायचे याची अनेक उदाहरणे आहेत. परंतु या ग्रंथामागची कथा आणि त्याचे फलित उदात्त आहे. कोरोना काळात सारे जगच महामारीच्या संकटाने स्तब्ध निष्क्रिय-नैराश्यमय झाले असता अपर्णाताईंना वेगळाच आशेचा किरण दिसला. त्यावेळी चातुर्मासात विष्णुसहस्रनाम स्तोत्राचे पठण व्हॉटस् ॲपच्या द्वारे चालू होते. त्या संदर्भात त्यांचा अर्थासहित रोज एक श्लोक पाठवायचा उपक्रम सुरू होता. त्या स्तोत्राचा सखोल अर्थ शोधून काढावा असा ध्यास त्यांनी घेतला. त्या संदर्भात विविध ग्रंथांचा आधार घेतला आणि परिणामी १४२ श्लोकांच्या अर्थ, विवरणाचा विस्तार ६२८ पृष्ठांपर्यंत पोहोचला. अखंड परिश्रम, सातत्य, श्रद्धा आणि निश्चयात्मिका बुद्धी याचा परिपाक म्हणजे हा ग्रंथ.

गुरुदेव म्हणतात त्याप्रमाणे हा ज्ञानविज्ञानाचा समन्वय झाला आणि हा अर्थगर्भ ग्रंथ आकाराला आला. अर्थात याचे श्रेय त्या परमेश्वर पठणकर्ते व समाजमाध्यम यांनाच देतात. ही विनम्रता विद्याभ्यासाने येते. ग्रंथाचे प्रकाशन कुलगुरू व गुरुदेवांचे करकमलाद्वारे संपन्न झाले. पतीच्या हातून प्रकाशन- ग्रंथाचा प्रस्तावनारूपी (पुरोवाक्) आशीर्वाद हे भाग्य त्यांना लाभले हे जाणून उपस्थित श्रोतृगणांनी आनंदाने टाळ्यांचा कडकडाट केला.

हा ग्रंथ आकाराला आला ही घटना आणि त्याचे प्रकाशन पतिदेवांच्या हस्ते होणे म्हणजे एकप्रकारे प्रपंच-परमार्थाचा समन्वय प्रत्यक्षात उतरल्याचा अनुभव घेता आला. शिवपार्वतीचे अद्वैत! ग्रंथ प्रकाशनप्रसंगी विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. गोसावींनीही प्रशंसोद्गार काढले व शुभेच्छा दिल्या.

गुरुदेवांची योजकता अनेकवेळा प्रत्ययाला येतेच. विष्णुस्तोत्राचे प्रकाशन आणि त्याप्रसंगी होणाऱ्या कीर्तनासाठी त्यांनी सेवेचा अभंग 'विष्णुमय जग, वैष्णवांचा धर्म' हा निवडला. या कल्पनेनेच उर भरून आला.

यानंतर रंगमंचावर वारकरी कीर्तनाचा गजर

करण्यासाठी टाळकरी, माळकरी, वीणेकरी, वादक जमा झाले. सुरुवातीला रूपाचा अभंग 'रूप पाहता लोचनी' आणि ध्यानाचा अभंग 'सुंदर ते ध्यान' हे जितेन्द्र, आदित्य अभ्यंकर व त्यांचे सहकारी उच्चविद्याविभूषित वारकरी यांनी टाळ-मृदुंगाच्या साथीने सादर केला. त्यांनी श्रोत्यांना वेगळ्याच विश्वात नेले. त्यानंतर वीणेकऱ्याने कीर्तनकार गुरुदेवांच्या हाती वीणा सोपविली. कुलगुरूंनी गुरुदेवांच्या गळ्यात पुष्पमाला अर्पण केली व मस्तकी बुक्का लावल्यानंतर निरूपणास प्रारंभ झाला. सेवेचा अभंग होता–

'विष्णुमय जग वैष्णवांचा धर्म ।
भेदाभेद भ्रम अमंगळ ॥१॥
अइका जी तुम्ही भक्त भागवत ।
कराल तें हित सत्य करा ॥२॥
कोणा ही जिवाचा न घडो मत्सर ।
वर्म सर्वेश्वरपूजनाचे ॥३॥
तुका म्हणे एका देहाचे अवयव ।
सुख दु:ख जीव भोग पावे ॥४॥'

हा तुकोबांचा अभंग गुरुदेवांच्या मुखातून यापूर्वीही ऐकत आलो आहोत तो त्यांच्या मधुर आवाजात. भावपूर्ण स्वरात श्रवण करणे हा रोमांचकारी अनुभव असतो. आज त्याचे सविस्तर निरूपण व त्या संदर्भातील अन्य अभंग ऐकायला सर्वांचे कान आतुर झाले होते.

विष्णू, विश्वात्मा, विश्वकर्मा--- अशा असंख्य स्वरूपात विष्णुसहस्रनाम स्तोत्रात वर्णिला आहे. सहस्रनाम म्हणजे सद्गुणांचा कल्लोळ आहे. विष्णूचे पूजन करणाऱ्या वैष्णवांचा धर्म काय आहे याचे मर्म-वर्म या अभंगाद्वारे गुरुदेवांनी कथन केले. ते ऐकताना श्रोते भारावून गेले. भक्तिरसात भिजून गेले.

'अइका जी तुम्ही भक्त भागवत । कराल तें हित सत्य करा ॥' असे तुकोबा म्हणतात. हित 'सत्य करा' म्हणजे ते 'आभासात्मक नको' याचे स्पष्टीकरण देताना- जो अभंग सादर केला, उपस्थितांना त्यातून नवीनच संकल्पनेचे ज्ञान मिळाले. 'ब्रह्म साचार, संसार मिथ्या ।' यासाठी गुरुदेवांनी संत एकनाथांचा 'अलातचक्रीचा निर्धार । अग्नि सत्य, मिथ्या चक्र ।' हा अभंग सांगितला. तो अभंग वैशिष्ट्यपूर्ण चालीत आणि आवाजात आळवला डॉ. आदित्य अभ्यंकर यांनी, अर्थात गुरुदेवांच्या कनिष्ठ चिरंजीवांनी! या अभंगातील अलातचक्र म्हणजे दिवाळीत मुले फुलबाजी पेटवून ती हातानी स्वत:भोवती गोल गोल फिरल्यावर एक प्रकाशमय चक्र डोळ्यांना दिसते. वास्तविक अग्नी आहे म्हणून ते चक्र दृश्यमान होते, पण चक्र खरे नसून ते वस्तुत: भासमान असते. तसाच आभासात्मक संसार सत्य मानू नये या संदर्भात 'सर्परज्जुन्याया'चेही उदाहरण दिले.

गुरुदेवांच्या प्रवचन-कीर्तनात प्रत्येक वेळी विशेष प्रबोधन होतच असते. तुकोबा पुढे म्हणतात, हित व्हावयाचे, करायचे असेल तर दंभ, खोटेपणा दूर ठेवा. एवढ्या विष्णुमय जगाच्या अफाट पसाऱ्यात आपण किती क्षुद्र आहोत याची जाणीव आपण ठेवली पाहिजे. हे स्पष्ट करण्यासाठी आदि शंकराचार्य व शिष्य यांच्यातील संवादाचे उदाहरण दिले. आपली स्तुती करणाऱ्या शिष्यांना आपले ज्ञान किती हे सांगताना आचार्यांनी आपला दण्ड अलकनंदा नदीत बुडवून काढून दाखवला आणि म्हणाले या दण्डाला किती पाणी चिकटले? तर एक थेंब! माझे ज्ञान या एका थेंबाएवढे आहे! हा ज्ञानसागर अफाट आहे. एवढा महात्मा पण पराकोटीची विनम्रता!

'हित सत्य करा' याचे विवरण केल्यानंतर या अभंगातील मुख्य सूत्र काय ते सांगितले–

अहंकार दंभ दूर ठेवण्याबरोबरच परमेश्वर पूजनाचे वर्म-गुपित काय आहे ते अत्यंत कळवळ्याने गुरुदेवांनी सादर केले. 'ऐसी कळवळ्याची जाती । करी लाभाविण प्रीती ।'

'कोणाही जीवाचा न घडो मत्सर-- ' ही भावना अत्यंत हृदयंगम स्वरात स्वरांकित केली. या प्रवृत्तीमुळेच अमंगळ स्वरूपातील भेदाभेद भ्रम नष्ट व्हावेत हेच खरे! विष्णुपूजेतील अद्वैत स्वरूप! हा या अभंगातील मथितार्थ!

तुकोबांचा एक अभंग सादर केला त्यात रोहिदास, कबीर, प्रल्हाद आणि विदुर यांच्यात काहीही भेदाभेद भगवंताच्या ठायी नाही- ते म्हणतात, 'उच्च नीच

काही नेणे भगवंत । पुंडलिकासाठी अजुनी तिष्ठत ।।' हाच उच्चतम एकात्मभाव असा हा सर्वेश्वर विठ्ठल-विष्णू! अद्वैतस्वरूप समदर्शी परमात्मा!

यानंतर भक्त भागवत आणि विश्वात्मा विष्णू यांची भक्ती, प्रीती कशी असावी हे विषद करण्यासाठी तुकोबांचाच अभंग आळवला. त्यात ते म्हणतात, 'पतिव्रते जैसा भ्रतार (पती) प्रमाण । तैसा आम्हाप्रती नारायण ।।' एवढी एकरूपता असावी. त्याचप्रमाणे विष्णूची महापूजा कोणती तर– स्वामीभक्ती, पितृवचन, गुरुभक्ती आणि पतीची निष्ठापूर्वक सेवा या गोष्टी आचरण्यात आणाव्या तर तीच खरी विष्णूची पूजा. म्हणजेच या सर्वांनी युक्त असे एकरूप, षड्रिपूंविरहित, उच्चनीच भेदाभेद मनात न ठेवता या संसारात आचरण केले तर ती विष्णूची मंगलपूजा! म्हणूनच विष्णुमय जग!

पण या विष्णुमय जगात सर्व काही त्यानेच निर्माण केलेले आहे. हे लक्षात येऊन मग तुकोबांना वाटते 'हे परमात्म्या, सर्व सृष्टी तुझीच निर्मिती आहे मग तुझी पूजा कशाने करावी? हा संभ्रम निर्माण होतो. म्हणून त्यालाच प्रश्न विचारला जातो–

'कासयाने पूजा करूं केशिराजा ।
हा चि संदेह माझा फेडी आता ।।१।।
फळदाता तूच तांबोल अक्षता ।
तरी काय आतां वाहों तुज ।।२।।
तुका म्हणे मज अवघे तुझे नाम ।
धूप दीप राम कृष्ण हरि ।।३।।'

अखेरीस तुझे नाम हेच माझे वैभव-संपत्ती. रामकृष्ण या नामांच्या रूपाने, धूप-दीपाने तुला ओवाळणे माझ्या हातात आहे. केवळ नामातच सर्व सामावले आहे. हा अभंग श्री. जितेन्द्र अभ्यंकर यांनी उत्तम सादर केला.

या संदर्भात शंकराचार्यांनी अत्यंत उत्कट भावनेच्या शब्दात 'मानसपूजा' स्तोत्र रचिले! आचार्यांच्या या संस्कृत स्तोत्राची गोडी गुरुदेवांच्या वाणीद्वारा ऐकून श्रोत्यांनी टाळ्यांच्या गजरात दाद दिली.

तुकोबांचे, नामदेवांचे अभंग शंकराचार्यरचित स्तोत्रे व अन्य विविध अभंगांचे दाखले देऊन 'विष्णुमय जगाचे' स्वरूप कीर्तनकारांनी उभे केले आणि मग सामान्यजनांच्या मनातील प्रश्न उपस्थित केला की,

संतांना विठ्ठलभक्तीची, प्रेमाची, अलौकिकत्वाची जी प्रचिती येते, अनुभव येतात ते आपल्याला का बरे येत नाहीत?

याचे उत्तर म्हणजे 'मी पणा, अहंकार'. तो निमाल्याखेरीज भगवंताची कृपा होणार नाही. त्याचे स्वरूप कळणार नाही, परमार्थाची वाट सापडणार नाही. प्रेम शाश्वतावर करावे. भेदभाववृत्ती समूळ नष्ट करावी. संसार सुख-दु:खांच्या आडव्याउभ्या धाग्यांनी विणलेला आहे. हे अनुभव म्हणजे जणू एकाच देहाचे अवयव होत. त्यात अद्वैत भावना निर्माण झाली म्हणजे ते भोग सुसह्य होतील- आत्मोन्नती होत जाईल आणि मग हे जग विष्णुमय आहे याची प्रचिती येऊन वैष्णवांचा धर्मच मानवाला तारील असा विश्वास या अभंगातून निर्माण व्हावा यासाठी विष्णूचे संकीर्तन गुरुदेवांनी मांडले. कर्मेन्द्रिये, ज्ञानेन्द्रिये, मन यांच्या पलीकडे परमेश्वर आहे. म्हणूनच मी, देह, अहंकार यापलीकडे गेल्याशिवाय परमेश्वराची अनुभूती नाही.

या अभंगांना अर्थ, भावभावना यानुसार रागांची योजना केली त्यामुळे संतांच्या मनातील भक्तिभाव-कळवळा, कल्याणाची भावना श्रोत्यांच्या हृदयाला भिडत होती. टाळ, टाळ्या यांचा नाद, वारकऱ्यांचा विठ्ठल-माउलीचा गजर, हे सर्व मन मोहवून टाकणारे वातावरण अधिक रंगले ते गुरुदेव, जितेन्द्र, आदित्य यांनी आळवलेले पूरिया धनाश्री, पटदीप, भूप, भैरवी आदी समर्पक राग! संगीत परमेश्वराच्या जवळ नेणारे माध्यम आहे.

विठ्ठलमय, विष्णुमय जगताचे भान देणारे भक्तिमय वातावरण निर्माण झाले. पुण्यनगरीत प्रत्यक्ष पंढरी-पंढरीनाथ अवतरले- कीर्तनकार-सहकारी व श्रोतृगण सर्वांचेच देहभान हरपले. कीर्तनाची सांगता झाल्यानंतर उपस्थितांनी गुरुदेव आणि टाळकऱ्यांसह पांडुरंगाची आरती केली. प्रसाद घेऊन श्रोते आषाढीचे कीर्तन पुढच्या वर्षी लवकर ऐकायला मिळू दे अशी कामना करीत घराच्या वाटे पांगले.

* * *

‘श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्र’– एक ग्रंथानुभूती

– सौ. सुलभा श्रीकांत आठवले

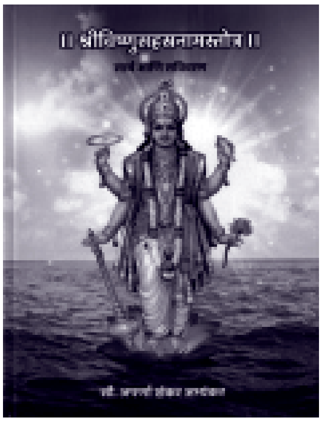

भर्तृहरी नीतिशतकामध्ये (नीतिशतक ८०) लिहितो,

‘रत्नैर्महार्हैस्तुतुषुर्न देवा ।
न भेजिरे भीमविषेण भीतिम् ।
सुधां विना न प्रययुर्विरामम् ।
न निश्चितार्था विरमन्ति धीराः ॥’

‘लक्ष्मी, कौस्तुभ इत्यादी मोठमोठ्या रत्नांपासूनही देव तादृश संतोष पावले नाहीत. भयंकर विषापासून भीतीही पावले नाहीत. अमृत निघेपर्यंत स्वस्थही बसले नाहीत. तसेच निश्चयी पुरुष आपला हेतू सिद्धीस गेल्याशिवाय स्वस्थ बसतच नाहीत.’

हे सिद्ध करणारे उदाहरण आम्ही आदित्यव्रतींनी पाहिले सौ. अपर्णा शंकर अभ्यंकर यांच्या रूपात!

‘श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्र - सार्थ आणि सविवरण’ हा ग्रंथ त्यांनी असाच अथक परिश्रमाने दोन वर्षात सिद्ध केला. श्रीविष्णूंच्या एक सहस्र नामांचा सार्थ आणि सविवरण सुबोध ग्रंथ मूर्त स्वरूपात आणणे, प्रतिदिन श्रीविष्णुसहस्रनाम पठण करण्याएवढे सुलभ, सोपे नव्हतेच.

ग्रंथनिर्मितीचा इतिहास आणि पार्श्वभूमी –

ग्रुप स्थापन करून चित्तशुद्धी करणाऱ्या श्रीविष्णु-सहस्रनामाचे पठण सर्व श्रोत्यांसाठी सौ. अपर्णावहिनींनी सुरू केले दि. १८ सप्टेंबर २०२० या दिवशी. २०२० या वर्षाने कोरोना या महाभयंकर व्याधीची भेट जगाला दिली. भयग्रस्त झालेल्या समाजाला गुरुदेव रामायण, महाभारत तसेच संत वाङ्मयातून, यू-ट्यूबच्या माध्यमातून सकारात्मक ऊर्जा देऊ लागले. तशातच पुरुषोत्तम मास आला. या महिन्यात विष्णुसहस्रनाम पठण करावे असे धर्मशास्त्र सांगते. म्हणून गुरुदेव अभ्यंकरांच्या संमतीने सौ. अपर्णावहिनींनी एक वॉटस् ॲप (संदेशसाधन) समूह स्थापून कार्यकर्त्यांबरोबर दररोज संध्याकाळी सहस्रनामपठण सुरू केले. संध्याकाळी सात वाजता त्या त्यांच्या स्वरातील सुस्वर, शुद्ध उच्चारातील ध्वनिफीत समूहावर पाठवीत. नंतर सर्वजण पठणास प्रारंभ करीत. फुलांचा मधुर सुगंध पसरतो तसा या सात्त्विक व्रताचा सुगंध सर्वत्र पोहोचून पाच दिवसातच पठण कर्त्यांचे, २५० जणांचा एक असे चार गट तयार झाले.

त्यानंतर अनेकांनी मागणी केली की या नामांचा अर्थ समजून घ्यायला आवडेल. याच वेळी ‘श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्र’ (सार्थ आणि सविवरण) या ग्रंथाचा शुभारंभ झाला. सौ. वहिनी रोज २-३ नामांचा अर्थ पाठवू लागल्या. तो सर्वांना इतका आवडला की त्याची लेखी आवृत्ती घरोघरी वाचण्यास सुरुवात झाली. मग काहींनी अर्थ जाणून आशंका विचारल्या. त्यातूनच सौ. वहिनी, विवरण अधिक सोपे करून, लिहून पाठवू लागल्या.

‘वार्ता च कौतुकवती विमला च विद्या ।
लोकोत्तरः परिमलश्च कुरंगनाभेः ।
तैलस्य बिन्दुरिव वारिणि दुर्निवारम् ।
एतत् त्रयम् प्रसरति स्वयमेव लोके ॥’

या उक्तीप्रमाणे हा सात्त्विक उपक्रम आपोआपच

सर्वांपर्यंत पोहोचला. वाचकप्रिय झाला. असंख्य लोक सादर श्रीविष्णुसहस्रनाम पठण करू लागले. ऐकू लागले. यानंतर सर्वांचा आपुलकीचा आग्रह असा सुरू झाला की हा अर्थ पुस्तकरूपाने प्रसिद्ध व्हावा. इथूनच या ग्रंथाला परिपूर्ण करण्यास सौ. अपर्णावहिनींनी प्रारंभ केला. त्यांनी सामर्थ्यसंपन्न, प्रभावी, परममंगल अशा सहस्रनामांचा विशेष अभ्यास करून त्यांचा अर्थ उलगडण्यास सुरुवात केली. संस्कृत शब्दकोश धुंडाळून माहिती संकलित केली. अर्थाला जोडून काही संदर्भ देण्याचेही त्यांनी ठरविले.

ग्रंथ निर्मितीतील मार्गदर्शक भाष्यकार –

सहस्रनामांचा अर्थ, त्यांचे वर्गीकरण, त्यांच्यातील सूक्ष्म भेद हे अभ्यासण्यासाठी त्यांनी पहिला मूळ संदर्भ ग्रंथ प्रमाण मानला तो म्हणजे 'आदि शंकराचार्यांनी केलेले सहस्रनामावरील लघुभाष्य'. तो आधारभूत धरून स्वामी वरदानंद भारती अर्थात श्री. अनंत दामोदर आठवले यांनी केलेला संक्षिप्त मराठी अनुवाद प्रमाणभूत मानला. कुंदर दिवाण यांच्या 'श्रीविष्णुसहस्रनाम चिंतनिका' या ग्रंथाचाही काहीसा उपयोग करून घेतला. त्यांचे दोन महत्त्वाचे मार्गदर्शक घरातलेच जिवलग. पहिले गुरुदेव अभ्यंकर आणि दुसरे त्यांचे आजोबा, 'पातंजल योगदर्शन'कार कै. श्री. कृ. के. तथा बाबा कोल्हटकर. गुरुदेव अभ्यंकर लिखित गीतासागर आणि हिंदूधर्म संस्कृती ग्रंथमाला हे ग्रंथ विवरणासाठी उपयुक्त ठरले. याशिवाय संतवचने, बोधवचने, काव्ये यांचाही उल्लेख त्यांनी सहस्रनामे समजावी म्हणून केला. 'पातंजल योगदर्शन' या ग्रंथानेही योग संकल्पना लिहिण्यास अमोल मार्गदर्शन केले. या उत्तमोत्तम ग्रंथांच्या वाचनामुळे त्यांच्या अनेक संकल्पना दृढ होत गेल्या व सहस्रनामांचे विवरण लिहिताना प्रकट झाल्या. या नामसहस्रात परमात्म्याचे गुणवर्णन करताना अनेक ऐतिहासिक व्यक्तींचे उल्लेख आहेत. जसे श्रीविष्णूंचे आठ अवतार, भगवंतांच्या विभूती, श्रीकृष्णांची लोकप्रिय नामे इत्यादी, परंतु मधे पाच हजार वर्षांचा कालखंड गेला आहे. यासाठीच सौ. वहिनींनी आजच्या काळातील गुणवंत व्यक्तिरेखा विवरणात आणल्या आहेत. उदाहरणार्थ, शिवाजी महाराज, अपराजित थोरले बाजीराव पेशवे, पंतप्रधान नरेंद्र मोदी इत्यादी. याशिवाय तत्त्वज्ञानातील काही संकल्पना त्यांनी या विवरणात उलगडल्या आहेत. उदा. काल, युग, धर्म, आश्रम इत्यादी. सर्वसामान्य वाचकांना आकलन होतील अशा सोप्या भाषेत त्या लिहिल्या आहेत.

श्रीविष्णुसहस्रनामाची ग्रंथातील रचना –

नामसहस्राची संहिता सुरुवातीला १ ते १२ या पृष्ठांवर आहे. तेथे १०, २०, ३० या पद्धतीने सहस्र आकडे त्या त्या नामांच्या शीर्षस्थानी दिले आहेत. नामसहस्राचे एकूण १४२ श्लोक आहेत. त्याचे तीन विभाग केले आहेत. प्रत्येक श्लोकाखाली सन्धिविग्रह दिला आहे.

***पहिला विभाग* –** मंगलाचरण आणि प्रस्तावना. पहिल्या दोन श्लोकात श्रीविष्णूंना नमन केले आहे. त्यानंतरचे १३ श्लोक प्रस्तावनेचे आहेत. पहिल्या श्लोकात वैशंपायन ऋषी काय घडले ते सांगत आहेत. पुढील २ श्लोकात युधिष्ठिरांनी भीष्मांना प्रश्न विचारले आहेत. नंतर ४ ते १३ श्लोकांमध्ये भीष्मांनी युधिष्ठिरांच्या प्रश्नांना उत्तरे दिली आहेत.

***दुसरा विभाग* –** १४ ते १२० श्लोक. यामध्ये श्रीविष्णूंची सहस्र नामे आहेत. हे नामसहस्र अतिशय सुमधुर, सुश्राव्य, चिंतनीय, मननीय आहे. प्रत्येक श्लोक आणि सन्धिविग्रहानंतर प्रथम अर्थ आणि नंतर विवरण आहे. विवरणामध्ये प्रथम परमात्म्याची त्या श्लोकामध्ये किती गुणवाचक विशेषणे आली आहेत ते सांगून श्लोकाची विशेषता वर्णन केली आहे.

त्यानंतर प्रत्येक नामाची संस्कृत भाषेतील व्युत्पत्ती आणि मराठी अर्थ दिला आहे. सौ. अपर्णावहिनींनी प्रत्येक नामाचा अर्थ, संदर्भ आणि उदाहरणे देऊन स्पष्ट केला आहे. संतवचने, थोर विभूतींची शिकवण, सुलभ भाषेत सांगितलेले तत्त्वज्ञान यांच्यामुळे या

सहस्रनामांचे विवरण अत्यंत वाचनीय, बोधप्रद, वैचारिक संपन्नता लाभलेले, आत्मोन्नतीसाठी मार्गदर्शक आणि चित्तशुद्धी करणारे आहे. सौ. अपर्णावहिनींचे परिश्रम, चिकाटी, सखोल अभ्यास, चिंतन, सातत्य या सर्व सद्गुणांचे दर्शन या विवरणामधून वाचकांना होते.

तिसरा विभाग – फलश्रुती- श्लोक १२१ ते १४२, एकूण २२ श्लोकांची ही फलश्रुती अत्यंत महत्त्वाची कारण त्यामध्ये सहस्रनाम पठणाचे सात्त्विक फळ काय मिळते याचा उलगडा गेला आहे. फलश्रुतीच्या अखेरीस

'ॐ तत्सदिति श्रीमहाभारते शतसाहस्र्यां संहितायां वैयासिक्यामानुशासनिके पर्वणि भीषमयुधिष्ठिरसंवादे श्रीविष्णोर्दिव्यसहस्रनामस्तोत्रम् ॥'

याचाही सन्धिविग्रह, अर्थ, विवरण सौ. अपर्णावहिनींनी अतिशय सोपे, सुलभ करून सांगितले आहे, ते अतिशय वाचनीय आहे. ही सांगता वाचून मन खरोखरच तृप्तीने भरून पावते.

ग्रंथाची परिशिष्टे सहस्रनामांची उजळणी उत्तम प्रकारे करतात. विशेष विषय सूची तितकीच माहितीपूर्ण आहे.

श्रीविष्णुसहस्रनामाची थोरवी –

श्रीविष्णुसहस्रनामाची महत्ता गुरुदेवांनी आणि सौ. अपर्णावहिनींनी ग्रंथाच्या आरंभीच वर्णन केली आहे.

सौ. वहिनींनी तीन वर्षे अव्याहत परिश्रम आणि अभ्यासाने हा अनमोल ग्रंथ पूर्णत्वास नेला. इ. स. २०२२ मध्ये कामिका एकादशीच्या पावन दिनी त्यांनी वॉटस् ॲप समूहावर या ग्रंथाचे विवरण पूर्ण केले. त्यावेळी मनात सहज शब्द उमटले,

'आनंदी आनंद भरला चित्ती
सहस्रनाम व्रताची होय पूर्ती ॥१॥
श्रीविष्णूंचे हे गोड नामकीर्तन
देई तृप्ती, शांती, समाधान ॥२॥
कामिका एकादशीचा मुहूर्त ।
पवित्र पुण्यदायी पापनाशक ॥३॥
श्रीमहाविष्णूंच्या पावन चरणी ।
आदित्यव्रती होती नतमस्तक ॥४॥

दि. २९ जून २०२३ या दिवशी आषाढी एकादशीच्या पवित्र दिनी 'श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्र - सार्थ आणि सविवरण' या ग्रंथाचे प्रकाशन झाले. गीतेच्या सहाव्या अध्यायात भगवंत सांगतात, 'उद्धरेदात्मनात्मानम् ।' आपणच आपला (संसार समुद्रातून) उद्धार करावा. दुर्लभ अशा मनुष्यजन्मात उद्धरून जायचे असेल तर उपासक आत्मोन्नती करून परमार्थाची वाटचाल करतो. जीवन पारमार्थिकदृष्ट्या समृद्ध आणि तेजोमय करण्याचा उपासकाचा दिव्य मार्ग म्हणजे परमात्म्याचे स्तवन करणारे स्तोत्र!

सौ. अपर्णावहिनींचा 'श्रीविष्णुसहस्रनामस्तोत्र' हा ग्रंथ, वाचकांची परमार्थाची वाटचाल नक्कीच आनंददायी करेल. वाचनाने, पठणाने मन आणि बुद्धी सात्त्विक होऊन सुसंस्कारित होतील. या स्तोत्राच्या श्रवण, पठण, चिंतनाने मनुष्य सर्व संकटांतून तरतो आणि मनोरथ सिद्धीस नेऊ शकतो. या स्तोत्रातील शब्दाशब्दातून अशुभ नाहीसे करणारी परममंगल मंत्रशक्ती भरलेली आहे, असा संतमहात्मे आणि प्रज्ञावंतांचा अनुभव आहे. यातील प्रत्येक नाव कोणातरी साक्षात्कारी महात्मा द्रष्ट्या ऋषीला तपस्येच्या बळावर स्फुरले आहे. म्हणूनच या ग्रंथाचे सार्थ पारायण केले तर भक्तांचे कोटकल्याणच होणार.

लोणावळा येथील आदित्य प्रतिष्ठानच्या संतविद्यापीठ भूमीवर श्रीमहाविष्णूंचे मंदिर आकारास येत आहे. त्यांच्या मंगल आशीर्वादानेच सौ. अपर्णा-वहिनींच्या ग्रंथलेखनाच्या सात्त्विक व्रताची यशस्वी पूर्ती झाली.

'लाभले हे अपूर्व भाग्य ।
श्रीविष्णुसहस्रनाम सुश्राव्य ।
नामसहस्राचे अधिष्ठान दिव्य ।
उभवण्या संतपीठ प्रकल्प भव्य ॥'

* * *

१७ वी आनंदयात्रा
गुरुदेव सहवास
स्थलविशेष

प्रतिष्ठानची १७ वी आनंदयात्रा दि. २९ सप्टेंबर २०२३ रोजी भुवनेश्वर, जगन्नाथपुरी, कोणार्क या ठिकाणी जाणार आहे. त्या स्थानांची वैशिष्ट्ये व माहात्म्य.

आदित्य प्रतिष्ठानच्या तीर्थपर्यटन संकल्पनेचा प्रारंभ झाला २००७ मध्ये. ही संकल्पना इतकी लोकप्रिय झाली की गेल्या १६ वर्षात प्रतिष्ठानच्या १६ यात्रा संपन्न झाल्या आणि आता २९ सप्टेंबर ते ५ ऑक्टोबर २०२३ या कालावधीत संपन्न होत आहे १७ वी तीर्थपर्यटन यात्रा. या यात्रांमधील गुरुदेवांच्या मार्गदर्शनाने भारताचा ऐतिहासिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक वारसा यथार्थतेने समजून 'भारत हेच एक तीर्थक्षेत्र आहे' ही भावना यात्रेकरूंच्या मनावर बिंबवली जात आहे. त्या त्या स्थानी गुरुदेव जेव्हा इतिहास व माहात्म्य सांगतात तेव्हा तेथील शिल्पे, शिळा, मूर्ती या जणू आपल्याशी बोलू लागतात.

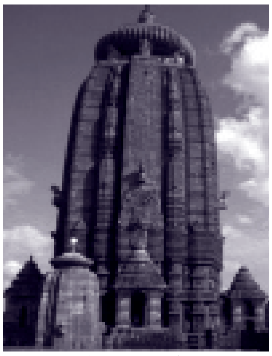

लिंगराज मंदिर

भुवनेश्वर

भुवनेश्वरचे प्राचीन नाव 'एकाम्रक वा एकाम्र तीर्थ' असे होते. या तीर्थाचे वर्णन ब्रह्म पुराणात असे आले आहे–

'तथा चैवोत्कलदेशे कृत्तिवासा महेश्वरः ।
सर्वपापहरं तस्य क्षेत्रं परमदुर्लभम् ।।
लिङ्गकोटीसमायुक्तं वाराणस्याः समं शुभम् ।
एकाम्रकेति विख्यातं तीर्थाष्टकसमन्वितम् ।।'
(ब्र. पु. ४१.१०-११)

अर्थात् 'उत्कल देशात शिवाचे पवित्र क्षेत्र आहे. हे परमदुर्लभ क्षेत्र सर्व पापांचा नाश करते. इथे कोट्यवधी शिवलिंगे आहेत. **हे स्थान वाराणशीप्रमाणेच श्रेष्ठ आहे.** या क्षेत्राला एकाम्रक क्षेत्र म्हणतात. या क्षेत्रात आठ थोर तीर्थे आहेत.'

पुरीच्या जगन्नाथाचे दर्शन करण्यापूर्वी एकाम्रक क्षेत्रात येऊन शिवदर्शन करण्याची रूढी आहे. श्रीचैतन्य महाप्रभूनेही अगोदर लिंगराजाचे आणि नंतरच जगन्नाथाचे दर्शन केले होते. असे म्हणतात की, काशीपेक्षा एकाम्रक कानन शंकराला अधिक प्रिय होते. पार्वतीही गोपालिनी रूपात तिथे आली आणि तिने कृत्ती व वास या दोन राक्षसांचा वध केला. म्हणूनच या क्षेत्राला 'कृत्तिवास' म्हणतात.

प्रत्यक्ष शंकराने हे क्षेत्र निर्माण केले म्हणून याला 'शांभव क्षेत्र' असेही म्हणतात. या क्षेत्राला 'उत्कल वाराणसी' आणि 'गुप्तकाशी' असेही म्हटले जाते.

बिंदुसागर सरोवर – पार्वतीसाठीच शंकराने येथे बिंदुसागर वा गोसागर निर्माण केला. त्यात सर्व नद्या व समुद्रांची जले शंकराने एकत्र केली. प्रथम गोदावरी नदीला यात स्थान नव्हते. शंकराच्या कृपेने ते तिला नंतर प्राप्त झाले. हे प्रचंड सरोवर ४२७ x ३३५ मी. आहे. भुवनेश्वराची यात्रा बिंदुसागरातील स्नानाने सुरू होते. येथील तर्पण, स्नान- सर्वच परमपुण्यदायी मानले आहे. स्नानानंतर सर्वप्रथम अनंत वासुदेवाचे दर्शन करतात. मग गजानन, गोपालिनी देवी, स्कन्द इत्यादींची पूजा झाल्यावर त्रिभुवनस्वामी लिंगराजाचे दर्शन केले जाते. ब्रह्मपुराणाने या क्षेत्रातील स्नानाचे महत्त्व असे सांगितले आहे -

'एकाम्रके शिवक्षेत्रे वाराणसीसमे शुभे ।
स्नानं करोति यस्तत्र मोक्षं स लभते शुभम् ।।'

बिंदुसागराला दगडी पायऱ्यांचे सुंदर घाट बांधले आहेत. लिंगराज मंदिरातील उत्सवमूर्तीही स्नानासाठी इथे एकदा आणली जाते. या सरोवरापासून लिंगराज मंदिराचा कळस दिसतो.

शंकराला एकांतवासाची इच्छा झाली, तेव्हा त्याने नारदमुनींच्या सांगण्यावरून त्या वनात काही काळ निवास करण्यासाठी विष्णूची अनुमती मागितली. विष्णूने शंकराला तिथे कायम वास्तव्य करण्याची विनंती केली.

प्रथम बिंदुसागरात स्नान करून क्षेत्रपती अनंत वासुदेवाचे दर्शन घ्यायचे. मग पापहरादेवीचे दर्शन घेऊन भुवनेश्वर मंदिराच्या सिंहद्वारात जाऊन नमस्कार करायचा. त्यानंतर क्रमाने गणेश, गोपालिनी, कार्तिकेय, नंदी, चंडेश्वर, कल्पतरू व सावित्री यांचे दर्शन घेऊन शेवटी लिंगराजाचे दर्शन घ्यायचे अशी प्रथा आहे.

लिंगराज मंदिर – क्षेत्रातील मंदिरांच्या संभारात हेच मंदिर मुख्य,भव्य आणि सुंदर आहे. त्यातील त्रिभुवनेश्वर लिंगराजामुळेच या क्षेत्राला भुवनेश्वर हे नाव मिळाले. **या मंदिरात केवळ हिंदूंनाच प्रवेश आहे.** हे मंदिर सुंदर आणि कलापूर्ण आहे. या मंदिराच्या भोवती २.३ मीटर जाड व उंच भिंतीचा तट असून तो दीर्घवर्तुळाकृती आहे. या मंदिराच्या प्राकाराची लांबी-रुंदी ५२०’ x ४६५’ अशी विस्तीर्ण आहे. याच्या प्राकारात सुमारे ७० लहान लहान मंदिरे दाटीवाटीने बांधलेली आहेत. नागर शैलीच्या शिखराच्या बांधकामातील अखेरचा नमुना म्हणून या मंदिराच्या शिखराकडे बोट दाखवता येईल.

लिंगराज मंदिर इ. स. च्या ११ व्या शतकात, केसरी वंशाच्या राजवटीत निर्माण झाले. कलिंग नागर शैलीचे हे मंदिर अद्वितीय आहे. असे म्हणतात की, हे मंदिर पूर्ण करण्यास चारशे वर्षे लागली. मंदिराचे वैशिष्ट्य असे आहे की दगडांवर दगड रचून व त्यांना लोखंडी पट्टीने जोडून मंदिराची उभारणी केली आहे. चुना वा सिमेंटचा वापर केलेला नाही.

या मंदिरात शिव आणि विष्णू हे दोन्ही देव असल्याने एका स्तंभावर नंदी आणि गरुड या दोघांच्या मूर्ती आहेत. हा स्तंभ पूर्वी कोणार्क मंदिरात होता. तो नागपूरकर भोसल्यांनी येथे आणून बसविला. शिखराकडे पाहिल्यावर मंदिराची भव्यता, कलात्मकता चकित करते. हत्तीच्या मस्तकावर घोडा उभा आहे, असे शिल्प येथे वारंवार दिसते. माणसाने शेती करावी, संसारसुख मिळवावे आणि आयुष्याच्या अखेरच्या काळात देवधर्म करावा असे सुचवले आहे.

याच्या भोवती विस्तीर्ण प्रांगण व प्राकार असून त्याला पूर्व, उत्तर व दक्षिण या दिशांना प्रवेशद्वारे आहेत. त्यातून आत जाताच प्रथम गणेश मंदिर, मग नंदीस्तंभ आणि त्यानंतर भोगमंडप लागतो. भोगमंडपानंतर नृत्यमंदिर, जगमोहन व गर्भगृह आहे. गर्भगृहावर १२७ फूट उंचीचे विमान आहे. या उत्तुंग शिखरामुळे हे मंदिर केवळ प्राकारातील मंदिर समूहातच नव्हे, तर साऱ्या परिसरात उठून दिसते.

गर्भगृह व शिवलिंग – लिंगराज मंदिराच्या गाभाऱ्यातच तीन बाजूंना गणेश, पार्वती व कार्तिकेय यांची लहान लहान मंदिरे असून त्यातील मूर्ती अत्यंत सुंदर आहेत. गाभाऱ्यात स्वयंभू शिवलिंग आहे. हे लिंग म्हणजे सुमारे आठ फूट व्यासाची व नऊ फूट उंच अशी गोल शिळा होय. त्याच्या भोवती उत्तरेकडे निमुळती होत गेलेली काळ्या पाषाणाची शाळुंका आहे. या लिंगाच्या विस्तारामुळे त्याला लिंगराज म्हणतात. याच्या बुद्‌बुदाकारामुळे त्याला ‘बुद्‌बुद लिंग’ असेही म्हणतात. चक्राकारामुळे हे लिंग हरिहरात्मक मानले जाते. ते अर्धे शिव व अर्धे विष्णू रूपात आहे. हे हरिहरात्मक लिंग असल्यामुळे येथे त्रिशूल हे मुख्य आयुध मानले जात नाही. तर पिनाक (धनुष्य) हेच मुख्य आयुध मानले जाते. हरिहर मंत्रानेच लिंगाची पूजा होते. येथील वैशिष्ट्य असे की, दर्शनेच्छू यात्रिक स्वत: गाभाऱ्यात जाऊन शिवलिंगाची पूजा करू शकतो. त्याला मध्यस्थ लागत नाही. येथे शिवरात्र आणि अशोक अष्टमीचे उत्सव मोठ्या प्रमाणावर साजरे केले जातात.

परिसर – लिंगराज मंदिराच्या प्राकारात महाकालेश्वर, लक्ष्मीनृसिंह, यमेश्वर, विश्वकर्मा, भुवनेश्वरी, गोपालिनी पार्वती इत्यादी देवदेवतांची मंदिरे आहेत. त्यातील भुवनेश्वरी ही त्रिभुवनेश्वर लिंगराजाची शक्ती होय. येथे नंदीची प्रचंड मूर्ती आहे.

जगन्नाथपुरी

जगन्नाथपुरी हे भारतातील प्रख्यात चार धामांपैकी एक धाम आहे. **पुरी हे शक्तिपीठही मानले जाते.** येथे सतीची नाभी गळून पडली होती. शाक्त पंथाचे लोक त्याला उड्डीयान पीठ म्हणतात. आदि शंकराचार्यांनी स्थापलेल्या चार धर्मपीठांपैकी एक पीठ जगन्नाथपुरीत आहे. या पीठाला 'गोवर्धन मठ' म्हणतात. प. पू. स्वामी निश्चलानंद सरस्वती हे गोवर्धन मठाचे विद्यमान शंकराचार्य.

पूर्वी या क्षेत्री नीलाचल नावाचा पर्वत होता आणि पर्वतावर नीलमाधव भगवंताची मूर्ती होती. त्याची उपासना प्रत्यक्ष देवताही करत असत. तो पर्वत भूमीत लुप्त झाला आणि देवांनी ती मूर्ती स्वर्गात नेली. पण आजही भगवान नीलमाधवाची आठवण म्हणून या क्षेत्राला नीलाचल म्हणतात. जगन्नाथ मंदिराच्या शिखरावर असलेल्या चक्राला 'नीलच्छत्र' म्हटले जाते. नीलच्छत्राचे दर्शन जिथून-जिथून होते, तो सर्व भाग म्हणजे जगन्नाथपुरीचे क्षेत्र समजले जाते.

या पुण्यक्षेत्राचा उल्लेख वाल्मीकि रामायणात आहे– 'जगन्नाथ ही देवता इक्ष्वाकु कुलदैवत होते.' स्वर्गगमन करताना श्रीराम बिभीषणाला म्हणाले, 'लंकेत रहा. जोवर सूर्य, चंद्र आणि पृथ्वी आहेत, तोवर माझी कथा प्रचलित राहील. तोपर्यंत तुझे राज्यही या भूतलावर राहील. महाबली राक्षसराजा, आमच्या इक्ष्वाकु कुलाची देवता भगवान जगन्नाथ आहे. इन्द्रादी देवताही त्याची नित्य आराधना करतात. तूही त्याचे पूजन कर' (वा. रा. ७.१०८.२९, ३०-३१).

सत्ययुगातील धाम 'बदरीनाथ', त्रेतायुगातील धाम 'रामेश्वर', द्वापर युगातील धाम 'द्वारिका' तर कलियुगातील पावनकरी धाम आहे 'पुरी'. पुरी येथील दैवत जगन्नाथाविषयी थोडे जाणून घेऊया.

जगन्नाथाविषयी एक वेगळी आख्यायिका आहे. ती अशी– भारतीय युद्धानंतर जेव्हा श्रीकृष्णाने देहत्याग केला, तेव्हा त्याचा नाभिप्रदेश चितेत जळेना. मग तो भाग समुद्रात सोडण्यात आला. तो वाहत वाहत नीलाचलाजवळ किनाऱ्याला लागला. तिथे इंद्रद्युम्न राजा तप करीत होता. त्याला स्वप्नदृष्टांत झाला व देवाने आदेश दिला, की 'माझ्या देहाचा हा अवशेष तू लाकडी मूर्तीत बसवून त्या मूर्तीची स्थापना कर व तिची उपासना कर.' राजाने त्याप्रमाणे मूर्ती घडवून तिची स्थापना केली, तीच जगन्नाथाची मूर्ती होय.

जगताचा रथ किंवा स्वामी म्हणजेच ईश्वर. ईश्वरालाच जगन्नाथ हे नाव आहे. याच नावाने विष्णूची उपासना केली जाते. ओरिसातील लोकांच्या धार्मिक जीवनात जगन्नाथाला श्रेष्ठ स्थान असून त्यालाच परमात्मा मानतात. जगन्नाथाच्या उपासनेतील अनेक विधी दक्षिण भारतातील ग्रामीण लोकांच्या आचारात दिसून येतात. काही ग्रामदेवतांचे प्रतीक म्हणून लाकडी ठोकळे वापरण्याची प्रथाही दक्षिण भारतात आहे. अशा ठोकळ्याच्या एका टोकाला मानवी मस्तकाचा आकार दिलेला असतो. पुरीच्या जगन्नाथाच्या त्रिमूर्तीही अशाच आहेत.

ओरिसातील लोकांच्या धार्मिक जीवनात पुरीच्या जगन्नाथाला श्रेष्ठ स्थान आहे. ते जगन्नाथालाच परमात्मा मानतात. बौद्ध, जैन, शैव वगैरे पंथांचा प्रसार या भागात भिन्न भिन्न काळी झालेला असला तरी जगन्नाथाचे माहात्म्य कमी झालेले नाही. त्याची उपासना ओरिसात सनपूर्व काळातच सुरू झाली, असे म्हणतात. काही पंडितांच्या मते ती बौद्ध वा जैन परंपरेतून उगम पावली, तर काहींच्या मते ती वैष्णव धर्मातून आली. वासुदेव कृष्णालाच जगन्नाथ हे नाव मिळाले व

बलरामासह त्याची उपासना सुरू झाली, असेही काही पंडितांचे मत आहे. पुढे प्रत्येक देवाबरोबर त्याच्या शक्तिदेवतेची पूजा करण्याची प्रथा जेव्हा सुरू झाली, तेव्हा कृष्णबलरामांच्या मध्ये सुभद्रेला स्थान मिळाले. ती जगन्नाथाची भगिनी असे पुराणाच्या उत्पलखंडात सांगितले आहे.

जगन्नाथ हा कृष्णाचा अवतार आणि कृष्ण हा विष्णूचा अवतार! अशा तऱ्हेने जगन्नाथ हा विष्णूरूप असून विष्णूप्रमाणेच 'सर्वलोकैकनाथं' म्हणजे सर्व लोकांचे एकमेव पूजनीय स्थान आहे. त्याच्याच दर्शनाचा लाभ या १७ व्या तीर्थपर्यटनात घ्यायचा आहे.

या मंदिरात जगन्नाथ (कृष्ण), बलराम व सुभद्रा यांच्या ओबडधोबड लाकडी मूर्ती आहेत. या मूर्तींपैकी जगन्नाथ आणि बलराम यांना हात आहेत, पण पाय नाहीत. सुभद्रेला हात नाहीत. सृष्टीच्या निर्मितीसाठी परमात्म्याला हात वा पाय यांची आवश्यकता नसते, हा त्याचा पारमार्थिक आशय होय. या तिन्ही मूर्तींना फक्त डोळे, नाक, तोंड हे अवयव आहेत. या मूर्तींपैकी बलराम पांढऱ्या रंगाचा, सुभद्रा पिवळ्या रंगाची आणि जगन्नाथ काळ्या रंगाचा आहे. या तिन्ही मूर्ती रत्नाच्या सिंहासनावर सुप्रतिष्ठित केल्या आहेत. या मूर्तींना भक्त सकाळी ८.३० ते ९.३० या वेळात प्रदक्षिणा घालू शकतात.

पुरीच्या जगन्नाथाविषयीची कथा 'क्षेत्रमाहात्म्यात' दिली आहे, ती अशी–

प्राचीनकाळी पुरीमध्ये इंद्रद्युम्न नावाचा राजा राज्य करीत होता. राजाने तिथे एक भव्य व कलापूर्ण मंदिर उभे केले. मंदिरात स्थापना करण्यासाठी राजाने नीलाचल पर्वतावरील विश्वावसू शबराजवळ असलेली इंद्रनील मण्याची नीलमाधवाची मूर्ती प्राप्त करण्याचा प्रयत्न केला. पण तो अयशस्वी ठरला. नीलमाधवाने राजाला स्वप्नात सांगितले, 'माझ्या भक्ताकडून मूर्ती छिनावून आणण्याचा तुझा गर्व मला आवडला नाही. तुला माझी खरीखुरी आवड असेल तर तू शंभर अश्वमेध यज्ञ कर. मी तुझ्या राज्यात एका चंदनी ओंडक्याच्या रूपाने प्रकट होईन. त्यावर पद्म आणि चक्र ही चिह्ने असतील. तीच माझी मूर्ती असे तू समज.'

त्या आदेशाप्रमाणे इंद्रद्युम्न राजाने एकेक करून शंभर अश्वमेध पुरे केले (याचा उल्लेख महाभारतात आहे). त्यानंतर थोड्याच दिवसांत एक चंदनी ओंडका पुरीजवळच्या समुद्रकिनाऱ्याला लागला. राजाने त्यावरच्या पद्म-चक्र या खुणा पाहिल्या. त्याने तो ओंडका राजवाड्यात आणला. राजाला त्यातून एक सुंदर विष्णुमूर्ती घडवायची होती. पण कोणत्याही कलाकाराची रंधा-पटाशी त्याच्यावर चालेचना. राजा त्यामुळे चिंतेत पडला. एवढ्यात अनंत नावाचा एक म्हातारा मूर्तिकार तिथे आला. तो साक्षात विश्वकर्मा होता. तो राजाला म्हणाला,

'हे राजा, मला देवळाच्या गाभाऱ्यात एकवीस दिवसापर्यंत एकटा कोंडून ठेव. देवळाचे सर्व दरवाजे बंद कर. ही अट पाळलीस, तर मी या ओंडक्याची मूर्ती घडवीन. एकवीस दिवस पूर्ण झाल्यावर तू गाभाऱ्याचा दरवाजा उघड.'

राजाने ती अट मानली आणि त्या कारागिराला ओंडक्यासह गाभाऱ्यात कोंडून ठेवले. पण गुंदीचा राणीच्या मनात विकल्प उत्पन्न झाला. ती राजाला म्हणाली, 'हा कलाकार कदाचित चोरही असू शकेल. एवढ्या मोठ्या देवळात तो एकटा राहणार; कदाचित देवळाच्या नक्षीत जडलेली सोन्या-रुप्याची फुले काढून घेऊन तो पसारही होईल. तुम्ही एकदा तो काय करतो ते पाहाच!'

राजाने दोन आठवडे राणीच्या बोलण्याला दाद दिली नाही. पण तिच्या वारंवार टोचणीमुळे त्याच्याही मनात शंका उत्पन्न झाली आणि एक दिवस राजाने अचानक जाऊन गाभाऱ्याचे दार उघडले. पाहतो, तर हात-पाय नसलेला जगन्नाथाचा मुखवटा तिथे होता. त्याचे डोळे वटारलेले होते आणि मूर्तिकार मात्र अदृश्य झाला होता. मूर्तीचे ते डोळे पाहून राजा घाबरला. त्याने देवाची प्रार्थना केली. 'प्रभो, माझ्या चुकीबद्दल मला क्षमा कर.' त्यावर त्या मूर्तीच्या मुखातून शब्द उमटले,

'हे राजा, प्रथम अहंकार धरलास म्हणून तुझी

इंद्रनील मण्याची मूर्ती तुला लाभली नाही. आता राणीच्या शंकेखोरपणाला बळी पडलास म्हणून मी असा अपूर्ण, अर्धवट अवस्थेत राहिलो. पण झाले ते झाले. तू आता याच स्वरूपात माझी मंदिरात प्रतिष्ठा कर. अशाही स्थितीत मी तुझ्या भक्तिभावाला समाधान देईन.'

याच कथेचा दुसरा एक पर्याय आहे आणि त्यात समुद्राच्या तीरावरचा वटवृक्ष तोडून विश्वकर्म्याने त्याच्या तीन मूर्ती घडवल्या, असा उल्लेख स्कन्द पुराणात आहे.

वैष्णव लोक जगन्नाथपुरीला वैष्णव क्षेत्र मानतात व तिथल्या तीन मूर्तींना कृष्ण, बलराम आणि सुभद्रा असे समजतात. कृष्णसंगे कित्येक ठिकाणी बलराम असतो आणि स्त्री असायची ती राधा किंवा रुक्मिणी; पण **कृष्ण, बलराम व सुभद्रा हे भावा-बहिणीचे त्रिकूट मात्र अपवादात्मकच होय. असे अन्यत्र कुठेही आढळत नाही.** असे हे एकमेव मंदिर भारतात आहे.

कोणार्क (सूर्यमंदिर)

हे सूर्यक्षेत्र पुरी जिल्ह्यात, जगन्नाथपुरीपासून सुमारे ३५ कि. मी. वर आहे.

हे मंदिर राजा लंगूल नरसिंह देव (गंगा वंश) याने इ.स. १२७८ मध्ये (शके १२००) निर्माण केले. राजा होऊन अठरा वर्षे झाल्यावर वैभवाच्या शिखरावर असताना या राजाने हे अपूर्व मंदिर निर्माण केले.

एके काळी या ठिकाणी एक भव्य आणि कलापूर्ण असे सूर्यमंदिर होते. तेथे रोज सूर्यनारायणाची पूजाअर्चा चालायची. घंटानाद घणघणत असायचे. आताही क्षेत्र आहे, मंदिरही आहे, पण ते भग्न आणि उद्ध्वस्त अवस्थेत आहे.

मंदिराचा गाभारा आता भग्न आहे. त्यातली उपास्य सूर्यमूर्तीही आता जागेवर नाही. मात्र त्याच्या बाहेरच्या बाजूंवर ज्या सूर्यमूर्ती कोरलेल्या होत्या, त्यांपैकी फक्त एक तेवढी अभग्न आणि नखशिखांत परिपूर्ण आहे. त्या मूर्तीचे ते दिव्य भव्य रूप पाहून यात्रेकरू मुग्ध होतात आणि क्षणभर त्यांना मंदिराच्या भग्नतेचा विसर पडतो.

ओरिसा मंदिरातील शिल्पशास्त्र म्हणजे सर्व शिल्पशास्त्रीय कलाकृतींचा मुकुटमणी शोभेल असे हे सूर्यमंदिर आहे.

या मंदिराला तीन मजले असून त्याची रचना उतरत्या पिरॅमिडप्रमाणे आहे. तिसऱ्या मजल्यावर आमलक असून त्यावर कळस अशी रचना आहे.

या सूर्यमंदिराची रचना अशी आहे की, विमान, गर्भगृह व सभामंडप मिळून तो एक भव्य रथ आहे, असे वाटते. त्याला उत्तर व दक्षिण बाजूंना बारा बारा मोठाली चाके आहेत चोवीस चाके ही वर्षातील पक्ष किंवा बारा मास व बारा राशी यांतून सूर्याचे भ्रमण दर्शवतात. प्रत्येक चाकाला आठ आरे आहेत. ते दिवसातील आठ प्रहरांचे प्रतीक आहेत. या चक्रांचा परिघ ९'-८'' इतका आहे. या सर्व चाकांवर मनोहर नक्षीकाम आणि मानवांच्या व पशूंच्या लहान लहान सुरेख आकृती कोरल्या आहेत.

मंदिराच्या आवारात सापडलेली सूर्यमूर्ती अत्यंत सुंदर असून, ती समभंग अवस्थेतील सूर्याची हिरव्या पाषाणाची आहे. खांदे, बाहू, पाय इत्यादी अवयव घाटदार आहेत. शरीरावर विविध प्रकारचे अलंकारही दिसतात. ओरिसाची मूर्तिकला व स्थापत्यकला यांचा परमोच्च विकास या शिल्पकलेत झालेला दिसतो. ही शिल्पे पाषाणाची असूनही, अत्यंत सजीव आणि चैतन्यपूर्ण वाटतात. त्यांच्या जिवंतपणाचे मर्म त्यांच्या लयबद्धतेत आहे.

स्थापत्यशास्त्र व कला, रचनासौष्ठव, शिल्पकला, संरचना, प्रमाणबद्धता, स्थपतीची सौंदर्यदृष्टी या सर्वांचा विचार करता विश्वसंस्कृतीला हे मंदिर ललामभूत ठरले आहे.

* * *

अमेरिकन संसदेच्या संयुक्त अधिवेशनाला पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांचे संबोधन

(दि. २३ जून २०२३)

पंतप्रधानांचा ३ दिवसांचा अमेरिका दौरा जून अखेरीस अत्यंत सफलरितीने संपन्न झाला. हा दौरा अनेक अर्थांनी महत्त्वाचा होता, त्याचे प्रथम कारण म्हणजे ही 'state visit' होती. तसेच ही विकसित व विकसनशील देशांतील भेट नसून समान भागीदारांची भेट होती असे निश्चितच म्हणता येईल. तसे बघितले तर माननीय पंतप्रधानांचा हा तिसरा दौरा होता पण अत्यंत महत्त्वाचा होता कारण मोदीजी आता ज्या भारताचे नेतृत्व करीत होते तो भारत कमालीच्या आत्मविश्वासाने भरलेला आहे आणि तसे पंतप्रधानांच्या देहबोलीतून स्पष्टपणे व सतत व्यक्त होत होते. आणि हाच विश्वास भारताचा वाढत जाणारा प्रभाव व सामर्थ्य दर्शवत होता. ह्या दौऱ्यातील एक महत्त्वाचा टप्पा म्हणजे माननीय मोदींचे अमेरिकेमधील संसदेतील भाषण. त्यांच्या या भाषणाला १७ वेळेला श्रोत्यांनी उभे राहून टाळ्यांच्या गजरात मानवंदना दिली. त्याच भाषणाचा हा गोषवारा.

सभापती महोदय, उपाध्यक्ष महोदया, यूएस काँग्रेसचे प्रतिष्ठित सदस्य, भगिनी आणि सज्जनांनो, नमस्कार!

अमेरिकन काँग्रेसला संबोधित करणे हा नेहमीच मोठा सन्मान असतो. असे दोनदा करणे हा तर एक अपवादात्मक विशेषाधिकार आहे. या सन्मानासाठी मी भारतातील १.४ अब्ज लोकांच्या वतीने मनापासून कृतज्ञता व्यक्त करतो.

मी या शतकाच्या आपल्या आवाहनाबद्दल बोलण्यासाठी आलो आहे. आपण प्रवास केलेल्या लांब आणि वळणदार रस्त्यावरून आपण मैत्रीच्या कसोटीवर उतरलो आहोत. सात वर्षांपूर्वी मी इथे आलो तेव्हापासून बरेच बदल झाले आहेत. पण भारत आणि अमेरिका यांच्यातील मैत्री अधिक दृढ करण्याची आमची वचनबद्धता तशीच आहे. गेल्या काही वर्षांत, AI- आर्टिफिशियल इंटेलिजन्समध्ये अफाट प्रगती झाली आहे. आता AI मध्ये आणखी महत्त्वपूर्ण घडामोडी घडल्या आहेत आणि तो AI म्हणजे A-अमेरिका आणि I-इंडिया म्हणजेच भारत.

लोकांशी सतत जोडले जाणे, त्यांचे ऐकणे, त्यांची नाडी अजमावणे हे लोकशाहीचे सौंदर्य आहे. आणि, मला माहीत आहे की यासाठी खूप वेळ, ऊर्जा, आणि मेहनत लागते.

मी स्वत: एक चैतन्यशील लोकशाहीचा नागरिक असल्याने, मी एक गोष्ट मान्य करू शकतो माननीय सभापती की तुमचे काम कठीण आहे! जेव्हा जेव्हा तुम्हाला मजबूत द्विपक्षीय सहमतीची आवश्यकता असते तेव्हा मला मदत करण्यात आनंद होतो. आपापसात

वैचारिक कल्पनांची स्पर्धा असेल – आणि असलीच पाहिजे. पण, जेव्हा आपण आपल्या राष्ट्रासाठी बोलतो तेव्हा आपण एकत्र आलेच पाहिजे. आणि, तुम्ही ते करू शकता हे दाखवून दिले आहे. हार्दिक अभिनंदन!

अमेरिकेचा पाया हा मुळातच समान लोकांच्या दृष्टीने प्रेरित झाला आहे. इथे लाखो लोक आहेत, ज्यांची मुळे भारतात आहेत. त्यांच्यापैकी काही या चेंबरमध्ये अभिमानाने बसतात. माझ्या मागे एक व्यक्ती बसली आहे, उपाध्यक्ष कमला हॅरिस, जिने इतिहास घडवला! (प्रचंड टाळ्या)

प्राचीनत्व – लोकशाही हे आपल्या पवित्र आणि सामायिक मूल्यांपैकी एक आहे. अनादी काळापासून भारताला अशी मूल्ये लाभली आहेत. लोकशाही भावनेच्या उत्क्रांतीत भारत ही लोकशाहीची जणू जननीच आहे. **हजारो वर्षांपूर्वी, आमच्या सर्वात जुन्या धर्मग्रंथांनी म्हटले आहे, 'एकम् सत् विप्रा बहुधा वदन्ति'. म्हणजे- सत्य एकच आहे पण ज्ञानी जन ते वेगवेगळ्या प्रकारे व्यक्त करतात.** भारत सर्वात मोठी लोकशाही आहे.

गेल्या वर्षी भारताने आपल्या स्वातंत्र्याची ७५ वर्षे साजरी केली. प्रत्येक मैलाचा दगड महत्त्वाचा आहे, परंतु हा एक विशेष होता. हजार वर्षांच्या परकीय राजवटीनंतर ७५ वर्षांहून अधिक काळ स्वातंत्र्याचा एक उल्लेखनीय प्रवास आम्ही कोणत्या ना कोणत्या स्वरूपात साजरा केला.

विविधतेत एकता – आमच्याकडे दोन हजार पाचशेहून अधिक राजकीय पक्ष आहेत. भारतातील विविध राज्यांवर सुमारे वीस वेगवेगळे पक्ष शासन करतात. आमच्याकडे बावीस अधिकृत भाषा आणि अक्षरश: हजारो बोली भाषा आहेत आणि तरीही आम्ही एकाच आवाजात बोलतो. दर शंभर मैलांवर आमची पाककृती बदलते. डोसा ते आलू पराठा आणि श्रीखंड ते संदेश. आम्ही या सर्वांचा आनंद घेतो. आम्ही जगातील सर्व धर्मांचे घर आहोत आणि आम्ही त्यांचे सर्व सण साजरे करतो. भारतात विविधता ही एक नैसर्गिक जीवनशैली आहे.

आज जगाला भारताबद्दल अधिकाधिक जाणून घ्यायचे आहे. गेल्या दशकात भारताने शंभरहून अधिक अमेरिकन काँग्रेसच्या सदस्यांचे भारतात स्वागत केले होते आणि हा आमचा गौरवच आहे.

भारताची प्रगती – मी पंतप्रधान म्हणून पहिल्यांदा अमेरिकेला आलो होतो तेव्हा भारत ही जगातील दहाव्या क्रमांकाची अर्थव्यवस्था होती. आज भारत पाचव्या क्रमांकाची अर्थव्यवस्था आहे. आणि, भारत लवकरच तिसरी सर्वात मोठी अर्थव्यवस्था होईल. **जेव्हा भारत वाढतो तेव्हा संपूर्ण जग वाढते.** गेल्या शतकात, जेव्हा भारताने आपले स्वातंत्र्य मिळवले, तेव्हा त्याने इतर अनेक देशांना वसाहतवादी राजवटीपासून मुक्त होण्याची प्रेरणा दिली. **आमची दृष्टी आहे- सबका साथ, सबका विकास, सबका विश्वास, सबका प्रयत्न. याचा अर्थ- एकत्रितपणे, प्रत्येकाच्या वाढीसाठी, प्रत्येकाच्या विश्वासाने आणि प्रत्येकाच्या प्रयत्नांनी आपण विकास साधूया.**

प्रगतीचा आलेख – पंधरा कोटी लोकांना राहण्यासाठी आम्ही जवळपास चार कोटी घरे बांधून दिली आहेत. म्हणजे ऑस्ट्रेलियाच्या लोकसंख्येच्या जवळपास सहापट लोकांना! आम्ही एक राष्ट्रीय आरोग्य विमा कार्यक्रम चालवतो जो सुमारे ५० कोटी लोकांसाठी मोफत वैद्यकीय उपचार पुरवितो. म्हणजे दक्षिण अमेरिकेच्या लोकसंख्येपेक्षाही जास्त! जगातील सर्वात मोठ्या योजनेद्वारे आम्ही बँकही बँकेत खाते नसलेल्या लोकांपर्यंत नेली. जवळपास पन्नास कोटी लोकांना याचा लाभ झाला. ही संख्या तर उत्तर अमेरिकेच्या लोकसंख्येच्या जवळपास आहे! आम्ही डिजिटल इंडियाच्या उभारणीवर प्रचंड व सर्वसमावेशी काम केले आहे. आज देशात ८५ कोटींहून अधिक स्मार्ट फोन आणि इंटरनेटचे वापरकर्ते आहेत. हे युरोपच्या लोकसंख्येपेक्षा जास्त आहे! आम्ही भारतात बनविलेल्या कोविड लसींचे २२० कोटी डोस बनवून आमच्या लोकांना मोफत देऊन संरक्षित तर केलेच व शिवाय

ती लस इतर देशांनाही पुरवली. मला उदाहरणे द्यायला आता कदाचित जगातील खंड कमी पडतील म्हणून येथेच थांबतो.

विद्वान स्त्रिया – वेद हे जगातील सर्वात प्राचीन धर्मग्रंथांपैकी एक आहेत. ते हजारो वर्षांपूर्वी रचलेल्या मानवतेचा एक मोठा खजिना आहेत. त्याकाळी महिला ऋषींनी वेदांमध्ये अनेक श्लोकांची रचना केली. आणि आज आधुनिक भारतात स्त्रिया आम्हाला चांगल्या भविष्याकडे घेऊन जात आहेत. भारताचा दृष्टीकोन केवळ विकासाद्वारे महिलांचा लाभ हा नसून महिलांच्या नेतृत्वाखालील विकासाचा आहे, जिथे महिला प्रगतीचे नेतृत्व करतात. आमची राष्ट्रप्रमुख स्त्री ही एका आदिवासी पार्श्वभूमीची आहे यातच सर्व काही आले.

जवळपास एक पंधरा लक्ष निवडून आलेल्या स्त्रिया विविध पातळ्यांवर आमच्या स्थानिक सरकारांचे नेतृत्व करतात. माझा विश्वास आहे की मुलींमध्ये गुंतवणूक केल्याने संपूर्ण कुटुंब उंचावते आणि महिलांच्या सक्षमीकरणाने राष्ट्राचा कायापालट होतो.

तरुणांचा सहभाग – भारत हे तरुण लोकसंख्या असलेले प्राचीन राष्ट्र आहे. भारत आपल्या परंपरांसाठी ओळखला जातो. पण तरुण पिढी आता त्याला तंत्रज्ञानाचे केंद्र बनवत आहे. इन्स्टावरील क्रिएटिव्ह रील्स असोत किंवा रिअल टाईम पेमेंट्स, कोडिंग असो वा क्वांटम कॉम्प्युटिंग, मशीन लर्निंग असो वा मोबाइल ॲप्स, फिनटेक असो किंवा डेटा सायन्स असो, भारतातील तरुण हे आधुनिक तंत्रज्ञान कसे स्वीकारू शकतात याचे उत्तम उदाहरण आहे.

तुम्ही भारताला भेट दिल्यास, रस्त्यावर विक्रेत्यांसह प्रत्येकजण पेमेंटसाठी फोन वापरत असल्याचे तुम्हाला दिसेल. गेल्या वर्षी, जगातील प्रत्येक १०० रिअल टाइम डिजिटल पेमेंटपैकी ४६ भारतात झाली. सुमारे चार लाख मैल ऑप्टिकल फायबर केबल्स आणि स्वस्त डेटामुळे डिजिटल संधींची क्रांती झाली आहे.

आमचा विश्वास असा आहे– **'माता भूमिः पुत्रो अहं पृथिव्यां'**- याचा अर्थ आहे 'पृथ्वी ही आपली माता आहे आणि आपण तिची मुले आहोत.'

वसुधैव कुटुंबकम् किंवा जग एक कुटुंब आहे या ब्रीदवाक्यानुसार आम्ही जगतो. जगासोबतची आमची प्रतिबद्धता सर्वांच्या फायद्यासाठी आहे. 'एक सूर्य, एक जग, एक ग्रिड (ऊर्जा)' हे ब्रीदवाक्य जगाला स्वच्छ ऊर्जेने जोडण्यासाठी आपल्या सर्वांना सामील करण्याचा प्रयत्न करते. 'एक पृथ्वी, एक आरोग्य' हे ब्रीदवाक्य प्राणी आणि वनस्पतींसह प्रत्येकासाठी दर्जेदार आरोग्य सेवा पोहोचवण्यासाठीची जागतिक कृतीची दृष्टी आहे.

जी-२० – पॅरिसमध्ये दिलेली वचनबद्धता पूर्ण करणारा आम्ही एकमेव जी-२० देश झालो. आम्ही जी-२० चे अध्यक्ष होतो तेव्हाच्या थीममध्ये देखील हाच आत्मा दिसून येतो- 'एक पृथ्वी, एक कुटुंब, एक भविष्य.' आम्ही योगसाधनेद्वारे एकात्मतेचा भाव वाढवतो. कालच, संपूर्ण जग आंतरराष्ट्रीय योग दिन साजरा करण्यासाठी एकत्र आले. आत्ताच गेल्या आठवड्यात, शांती सैनिकांच्या सन्मानार्थ स्मारक भिंत बांधण्याच्या यूएन-मधील आमच्या प्रस्तावात सर्व राष्ट्रे सामील झाली.

आणि या वर्षी, संपूर्ण जग शाश्वत शेती आणि पोषणाला प्रोत्साहन देण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय 'भरड धान्याचे' वर्ष साजरे करत आहे. कोविड दरम्यान, आम्ही एकशे पन्नास देशांमध्ये लस आणि औषधे पोहोचवली. आपत्तीच्या वेळी प्रथम प्रतिसाद देणारे म्हणून आम्ही इतरांपर्यंत पोहोचतो, जसे आम्ही स्वतःसाठी करतो. ज्यांना त्यांची सर्वात जास्त गरज आहे त्यांना आम्ही आमची माफक संसाधने पुरवितो. आम्ही क्षमता निर्माण करतो, अवलंबित्व नाही.

भारतातील सफल गुंतवणूक – जेव्हा भारतीय अधिक उड्डाण करतात, तेव्हा विमानांसाठी एका ऑर्डरमुळे अमेरिकेतील ४४ राज्यांमध्ये दहा लाखांहून अधिक नोकऱ्या निर्माण होतात.

जेव्हा एखादा अमेरिकन फोन निर्माता भारतात गुंतवणूक करतो, तेव्हा ती गुंतवणूक दोन्ही देशांमध्ये नोकऱ्या आणि संधींची संपूर्ण इकोसिस्टीम तयार करते. गेल्या शतकाच्या शेवटी आम्ही संरक्षण सहकार्यात अनोळखी होतो. आता अमेरिका आमचा सर्वात महत्त्वाचा संरक्षण भागीदार बनला आहे. आज भारत आणि अमेरिका अवकाशात आणि समुद्रात, विज्ञान आणि सेमी-कंडक्टर्स, स्टार्ट-अप आणि टिकाव, तंत्रज्ञान आणि व्यापार, शेती आणि वित्त, कला आणि कृत्रिम बुद्धिमत्ता, इत्यादी ऊर्जा क्षेत्रात एकत्र काम करत आहेत.

या सगळ्यात भारतीय अमेरिकनांचा मोठा वाटा आहे. ते फक्त 'स्पेलिंग बी' स्पर्धेमध्येच नाही तर प्रत्येक क्षेत्रात ते हुशार आहेत. त्यांच्या हृदयाने आणि मनाने, प्रतिभा आणि कौशल्याने आणि अमेरिका आणि भारतावरील प्रेमाने त्यांनी आम्हाला जोडले आहे; त्यांनी सहकार्यासाठी दरवाजे उघडले आहेत; त्यांनी आपल्या भागीदारीची क्षमता दाखवली आहे.

नवीन करार – भूतकाळातील प्रत्येक भारतीय पंतप्रधान आणि अमेरिकन राष्ट्राध्यक्षांनी आमचे नाते पुढे नेले आहे. पण त्याला अधिक उंचीवर नेण्याचा मान आमच्या पिढीला आहे. मी राष्ट्राध्यक्ष बायडेन यांच्याशी सहमत आहे की ही या शतकातील आमची एक निश्चित भागीदारी आहे. लोकशाही, लोकसंख्या आणि नियती आपल्याला ते ध्येय देतात.

म्हणूनच आपल्या दोन्ही देशांनी नवीन 'महत्त्वाच्या आणि उदयोन्मुख तंत्रज्ञानासाठी पुढाकार' अशी समिती स्थापन केली आहे. आमची ज्ञान भागीदारी मानवतेची सेवा करेल आणि हवामान बदल, भूक आणि आरोग्य या जागतिक आव्हानांवर उपाय शोधेल.

युक्रेन संघर्षामुळे, युद्ध युरोपमध्ये परत आले आहे. त्यामुळे परिसरात प्रचंड उलथापालथ होत आहे. यात प्रमुख शक्तींचा समावेश असल्याने, परिणाम गंभीर आहेत. साउथच्या देशांवर विशेष परिणाम झाला आहे. युएन चार्टरच्या तत्त्वांचा आदर, विवादांचे शांततापूर्ण निराकरण आणि सार्वभौमत्व आणि प्रादेशिक अखंडतेचा आदर यावर खरे तर जागतिक व्यवस्था आधारित आहे.

मी जाहीरपणे आणि स्पष्ट म्हणू इछितो की, हे युग युद्धाचे नाही. पण, ते संवाद आणि मुत्सद्देगिरीचे नक्कीच आहे. आणि, रक्तपात आणि मानवी दुःख थांबवण्यासाठी आपण सर्वांनी जे काही करता येईल ते केले पाहिजे.

दहशतवादापासून मुक्ती – आम्ही एक मुक्त आणि सर्वसमावेशक इंडो पॅसिफिक, सुरक्षित समुद्रांनी जोडलेले, आंतरराष्ट्रीय कायद्याने परिभाषित केलेले, वर्चस्वापासून मुक्त अशा जगाच्या केंद्रस्थानी राहण्यासाठी प्रयत्न करत आहोत. एक असा प्रदेश जिथे सर्व राष्ट्रे, लहान आणि मोठी, त्यांच्या निवडींमध्ये मुक्त आणि निर्भय आहेत, जेथे कर्जांच्या अशक्य ओझ्यांमुळे प्रगती गुदमरली जात नाही.

९/११ नंतर दोन दशकांहून अधिक आणि मुंबईतील २६/११ नंतर एक दशकाहून अधिक काळ, कट्टरतावाद आणि दहशतवाद अजूनही संपूर्ण जगासाठी एक गंभीर धोका आहे. दहशतवाद हा मानवतेचा शत्रू आहे आणि त्याच्याशी निगडित काहीही असू शकत नाही. दहशतवादाला प्रायोजित आणि निर्यात करणाऱ्या अशा सर्व शक्तींवर आपण मात केली पाहिजे.

कोविडशी लढा – COVID-19 चा सर्वात मोठा परिणाम म्हणजे मानवी नुकसान आणि त्यामुळे होणारे त्रास. त्यापासून मुक्तता होण्यासाठी प्रयत्न केले पाहिजेत.

आपल्या संस्थाही काळानुरूप बदलल्या पाहिजेत. तसे नाही केले तर नियमांशिवाय जगणाऱ्या जगाला आणि शत्रुत्वाच्या क्रौर्याला तोंड देण्याची पाळी येईल. आंतरराष्ट्रीय कायद्यावर आधारित नवीन जागतिक व्यवस्थेसाठी काम करताना आमचे दोन्ही देश भागीदार म्हणून यात आघाडीवर असतील.

नवीन पहाट – आज, आम्ही आमच्या नात्यातील

एका नवीन पहाटेवर उभे आहोत ज्यामुळे केवळ आमच्या दोन राष्ट्रांचेच नव्हे तर जगाचे नशीब देखील आकार देईल. मला मी पूर्वी लिहिलेल्या एका कवितेची आठवण झाली–

आसमान में सिर उठाकर
घने बादलों को चीरकर
रोशनी का संकल्प लें
अभी तो सूरज उगा है ।
दृढ़ निश्चय के साथ चलकर
हर मुश्किल को पार कर
घोर अंधेरे को मिटाने
अभी तो सूरज उगा है ।।

जेव्हा आपली भागीदारी प्रगती करते तेव्हा, आर्थिक लवचिकता वाढते, नवकल्पना वाढते, विज्ञानाची भरभराट होते, ज्ञानाची प्रगती होते, मानवतेला लाभ होतो, आमचे समुद्र आणि आकाश अधिक सुरक्षित होते, लोकशाही अधिक उजळते आणि जग एक चांगले स्थान बनते. **हेच आमच्या भागीदारीचे मुख्य ध्येय आहे.**

२०१६ मध्ये जेव्हा मी इथे आलो होतो, तेव्हा मी म्हणालो होतो की 'आमचे नाते एका महत्त्वाच्या भविष्यासाठी आधारलेले आहे'. **ते भविष्य आज साकारते आहे.** या सन्मानासाठी सभापती महोदय, उपाध्यक्ष महोदया आणि मान्यवर सदस्यांचे पुन्हा एकदा मनापासून आभार.

God Bless America.

जय हिंद ।

भारत-अमेरिका मैत्री चिरंजीव राहो !!!

– वॉशिंग्टन डी. सी.
२३ जून २०२३

* * *

चातुर्मासानिमित्त सवलतीत उपलब्ध

७ आरत्यांवरील पुस्तिकांचा संच

गुरुदेव लिखित ७ आरत्यांवरील प्रवचनांच्या
७ पुस्तिकांचा संच चातुर्मासानिमित्त सवलतीत उपलब्ध.

गणपतीची आरती

शंकराची आरती

देवीची आरती

पांडुरंगाची आरती

दत्ताची आरती

श्रीरामाची आरती

मंत्रपुष्पांजली

मूळ देणगी मूल्य रुपये ३४०/-

संपूर्ण संच सवलत देणगी मूल्य रुपये २००/- मात्र + कुरिअर खर्च

हा संच घेऊन सार्थ आरती म्हणण्यातील आनंद अनुभवा!

अधिक मासानिमित्त हे पाठ कराच!

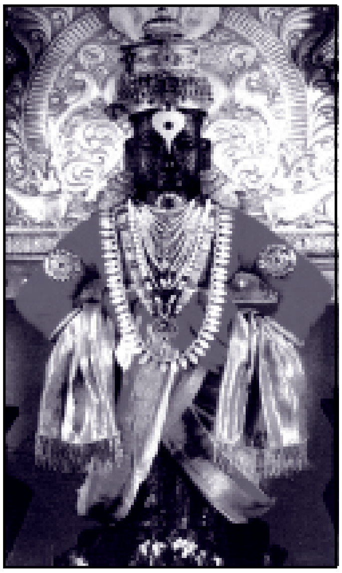

‘विष्णुमय जग वैष्णवांचा धर्म । भेदाभेद भ्रम अमंगळ ।।१।।
अइका जी तुम्ही भक्त भागवत । कराल ते हित सत्य करा ।।२।।
कोणाही जिवाचा न घडो मत्सर । वर्म सर्वेश्वर पूजनाचे ।।३।।
तुका म्हणे एका देहाचे अवयव । सुख दुःख जीव भोग पावे ।।४।।’

*

‘माझे जिवींची आवडी । पंढरपुरा नेईन गुढी ।।१।।
पांडुरंगीं मन रंगलें । गोविंदाचे गुणीं वेधलें ।।२।।
जागृति स्वप्न सुषुप्ति नाठवे । पाहतां रूप आनंद साठवे ।।३।।
बारखुमादेविवरु सगुण निर्गुण । रूप विटेवरी दाविली खूण ।।४।।’

*

‘भक्तीं आकळिला । दयाघन भक्तीं आकळिला ।।ध्रु।।
पार्थरथीं सारथ्य करी जो । निजपद दे बळिला ।।१।।
प्रल्हादास्तव प्रकटुनि स्तंभी । दानव निर्दळिला ।।२।।
रुक्मिणिनें एक्या तुळसिदळानें । गिरिधर प्रभु तुळिला ।।३।।’

श्रद्धांजली

कै. श्री. आप्पासाहेब गोसावी
(१५-९-१९३५ ते ९-७-२०२३)

नाशिकमधील गोखले एज्युकेशन सोसासटीचे सेक्रेटरी. पुण्यश्लोक शिवपार्वती प्रतिष्ठानचे अध्यक्ष, प्रसिद्ध शिक्षणतज्ज्ञ आणि आदित्य प्रतिष्ठानचे निरंतर हितैषी श्री. आप्पासाहेब गोसावी यांना दि. ९ जुलै रोजी पहाटे देवाज्ञा झाली. मृत्यूसमयी त्यांचे वय ८८ होते.

श्री. आप्पासाहेब तथा मो. स. गोसावी यांचा जन्म दि. १५ सप्टेंबर १९३५ रोजी झाला. पुण्याच्या बृहन्महाराष्ट्र वाणिज्य महाविद्यालयातून ते एम. कॉम् झाले. या महाविद्यालयाला पुणे विद्यापीठाची मान्यता मिळवून देण्यात आप्पासाहेबांचा मोठा वाटा आहे. नाशिकच्या बी. वाय. के. महाविद्यालयाच्या प्राचार्यपदी त्यांची अवघ्या २३ व्या वर्षी नियुक्ती झाली. १९९५ मध्ये निवृत्त होईपर्यंत ते प्राचार्यपदी होते. या कालावधीत त्यांनी अनेक व्यावसायिक उपक्रम सुरू केले. महिलांच्या सबलीकरणासाठी त्यांनी स्वतंत्र महिला महाविद्यालयाची कल्पना प्रत्यक्षात आणली. शिक्षण क्षेत्रातील भरीव योगदानाबद्दल त्यांना राजीव गांधी शांतता पुरस्कार, मास्टर टीचर मिलेनियम पुरस्कार, 'सर' ही पदवी, इंटरनॅशनल बायोग्राफिकल असोसिएशन केंब्रिजची फेलोशिप मिळाली.

प्रतिष्ठानच्या कार्याचे मोल जाणणाऱ्या आप्पासाहेबांनी त्यांच्या शिवप्रतिष्ठानतर्फे आ. गुरुदेवांना 'प्रवचन भास्कर', 'विश्वभूषण' या पदव्यांनी गौरविले आहे. नाशिकमध्ये गुरुदेवांच्या अनेक प्रवचनमाला आप्पासाहेबांनी आयोजित केल्या. त्यामध्ये कॉलेजच्या भव्य मैदानावर १८ दिवस गीता प्रवचनमाला हा त्याचा मुगुटमणी होय. १० हजार श्रोते ऐकावयास येत असत. गुरुदेवांविषयी त्यांनी म्हटले आहे, 'विद्यावाचस्पतींचे व्यक्तित्व म्हणजे अफाट वाचन, अखंड चिंतन, एकटाकी लेखन, सतत संचरण आणि निरपेक्ष जीवन या पंचशीलाचे मिश्रण आहे. भक्ती-शांती-नीतीची पखरण करण्यासाठी त्यांनी अलौकिक भक्तिकोश निर्माण केला. हा विश्ववाङ्मयातील चमत्कार आहे. भारताचे आणि संपूर्ण वैदिक संस्कृतीचे सम्यक दर्शन घडविणाऱ्या वैश्विक संतभारती विद्यापीठाची निर्मिती हे अभ्यंकरांचे असामान्य कार्य आहे. याची तुलना कशाशीच करता येणार नाही. यासाठी 'या-सम-हा' असेच म्हणावे लागेल.'

प्रतिष्ठानच्या माध्यमातून गुरुदेव करत असलेल्या कार्याचा यथोचित शब्दात वेध घेणाऱ्या आणि या कार्याला सुयश चिंतिणाऱ्या आप्पासाहेबांना आदित्य प्रतिष्ठानची भावपूर्ण आदरयुक्त श्रद्धांजली.

* * *

आदित्य प्रतिष्ठान

१५ वेदान्तनगरी सोसायटी, स. नं. ४, कर्वेनगर, पुणे-४११ ०५२. मोबाईल : ८४८४९२११३०
E-mail : aditya.pratishthan25@gmail.com

आदित्य प्रतिष्ठान : प्रवचने-कीर्तने यांची पेनड्राईव्ह सूची

		रुपये
१.	१) श्रीमद्भगवद्गीता २) संपूर्ण गीतापठण ३) श्रीमद् भागवत ४) भगवान श्रीकृष्ण	८००
२.	१) समर्थ रामदास २) ग्रंथराज दासबोध ३) दासबोध ओवी पठण	८००
३.	१) वाल्मीकि रामायण २) श्रीरामस्तुती ३) मनाचे श्लोक प्रवचन ४) मनाचे श्लोक पठण	८००
४.	१) योद्धा संन्यासी २) स्वातंत्र्यवीर सावरकर ३) लोकमान्य टिळक	८००
५.	१) श्रीगणपती अथर्वशीर्षम् २) गणेशस्तुती ३) देवी भागवत ४) श्रीसूक्त	८००
६.	१) छत्रपति शिवाजी महाराज २) झांशीची राणी ३) महाराणा प्रताप ४) वन्दे मातरम् ५) थोरले बाजीराव पेशवे ६) Swami Vivekanand (English)	८००
७.	१) संत ज्ञानेश्वर (चरित्र व कार्य) (प्रवचन) २) बापरखुमादेवीवरु (निरूपण) ३) पसायदान (प्रवचन) ४) संत एकनाथ (चरित्र व तत्त्वज्ञान) ५) संत तुकाराम (चरित्र व कार्य) (प्रवचन) ६) तुकोबांची अमृतवाणी ७) यक्ष प्रश्न (प्रवचन)	८००
८.	१) मोक्ष आम्हा घरी २) प्रेमाचा जिव्हाळा ३) आत्मा पांडुरंग ४) पंढरीचा वारकरी ५) अरे अरे ज्ञाना ६) ऐसा वर देई हरी ७) अवघा एकचि नारायण (सात वारकरी कीर्तनें)	८००
९.	पाच रूपकांवरील प्रवचने – १) संत ज्ञानेश्वरांची 'घोंगडी' २) संत नामदेवांचा 'बोबडा' ३) संत एकनाथांचा 'जागल्या' ४) संत तुकारामांचा 'आंधळा' ५) समर्थ रामदासांचा 'पांगळा' सात आरत्यांवरील प्रवचने – १) श्रीगणपतीची आरती २) श्रीशंकराची आरती ३) श्रीदत्ताची आरती ४) श्रीविठ्ठलाची आरती ५) श्री जगदंबेची आरती ६) श्रीरामाची आरती ७) मंत्रपुष्पाञ्जली –	८००
१०.	१) पंचयज्ञ करा २) शिवस्तुती ३) महारुद्र ४) शैव संप्रदाय आणि नटराज ५) उपदेशपञ्चकम्	८००
११.	१) पंचपदी २) राष्ट्रवंदना ३) संस्कार वर्ग (भाग १) ४) नित्यपाठ ५) शिवस्तुती ६) गणेशस्तुती ७) श्रीरामस्तुती ८) देवीस्तुती ९) संपूर्ण गीतापठण १०) विष्णुसहस्रनाम	८००
१२.	१) हिंदू धर्म २) सोळा संस्कार ३) संतांनी आम्हांला काय दिले? ४) सद्गुरुमहात्म्य ५) स्वामी समर्थांचा संदेश ६) नाममहिमा ७) श्राद्ध असे करावे ८) वार्धक्य आणि अध्यात्म	८००
१३.	१) स्त्री-शक्ती (मातृत्व, दातृत्व, नेतृत्व) २) महिला संत (मीराबाई,आंडाळ,अक्क महादेवी) ३) विवाह संस्कार ४) गदिमांजली ५) गीता अशी आचरा	८००
१४.	१) श्रीमद् भागवत (Vidio) सात प्रवचने	१०००
१५.	१) बापरखुमादेवीवरु (निरूपण) (Vidio) २) मातृवंदना (Vidio) ३) 'दादला नको गं बाई' (कीर्तन) (Vidio) ४) रामरंग (Vidio)	१०००

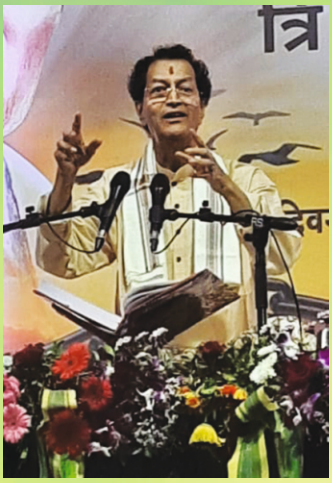

पार्ले येथील सावरकर मंडळात
सावरकरांवरील प्रवाचनमाला
२१ ते २३ एप्रिल २०२३

ज्येष्ठ नृत्यांगना मनीषाताई साठे यांच्या
सत्तरीनिमित्त गुरुदेवांकडून सत्कार.
२७ मे २०२३

आदि शंकराचार्य जयंती निमित्त
कांचीच्या पुणे येथील शंकर मठात
गुरुदेवांचे प्रवचन २५ एप्रिल २०२३

`विष्णुमय जग' वारकरी कीर्तन, २९ जून २०२३

पुणे विद्यापीठात पंतप्रधान मोदीजींनी प्रोत्साहित केलेल्या G 20 प्रदर्शनाचे समन्वयक
डॉ. आदित्य अभ्यंकर हे होते. सुमारे १ लाख विद्यार्थ्यांनी या प्रदर्शनाला भेट दिली.

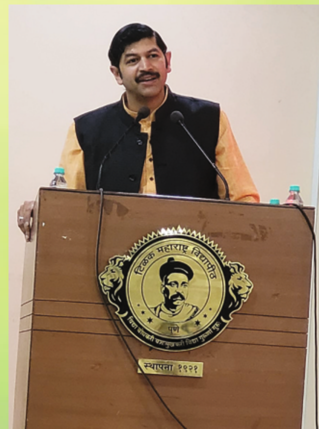

यावर्षीच्या वसंत व्याख्यानमालेत
`देवयोद्धा : थोरले बाजीराव' या
विषयावर डॉ. आदित्य अभ्यंकर यांचे
व्याख्यान दि. १३ मे २०२३

RNI No. MAHMAR / 2010 / 31595
Book packets containing periodicals Price ₹ 20 /-

LEADERS IN INTERCONNECTION TECHNOLOGY

SHOGINI TECHNOARTS PVT. LTD.

Quality Company For Printed Circuit Boards

- Manufacturing Excellence in Fabrication of Single Layer, Two Layer & Multilayer PCBs.
- Multilayer PCBs-Prototype & volumes.
- Metal Clad PCBs for LED Lighting.
- High density SMT, Fine Line Boards - 6 mil Tracks / 0.25 mm Via aholes.
- RoHS Compliance
- Top Class Testing facilities including Universal BBT with SMD Testing.
- Large Manufacturing Capacity 200,000 Sq. mtrs. per annum.
- Well equipped plant with ultra modern Machines.
- Satisfied Customers all over india & abroad.
- CAD-CAM, Prototype, Large scale production under one roof.

Quality Approvals

ISO 9001-2008 Certified & UL Approved

HEAD OFFICE:
"SHOGINI" S. No. 5 (P) Katraj-Dehuroad By Pass, Near Sinhagad Road Flyover, Ambegaon Budruk, Pune - 411046 (INDIA)
Tel.: +91 20 6647 1700 Fax: +91 20 6647 1714

FACTORY:
Gat No. 788, Khed - Shivapur, Taluka Haveli, Dist. Pune 412 205. (INDIA)Tel.: +91 20 6647 1800
Fax: +91 20 6647 1820

E-mail:
info@shogini.com

Visit us at:
www.shogini.com

कार्यकारी संपादक : **सौ. अपर्णा शंकर अभ्यंकर**
संपादन साहाय्य - सौ. रश्मी अरुण तुळजापूरकर, सौ. सुलभा श्रीकांत आठवले, सौ. आरती आदित्य अभ्यंकर
यांनी हे त्रैमासिक प्रकाशक, मुद्रक, मालक आदित्य प्रतिष्ठान,
४/१५, वेदान्तनगरी सोसायटी, कर्वेनगर, पुणे-५२ येथून प्रकाशित केले.
मोबाईल नं. : 8484921130
aditya.pratishthan25@gmail.com / www.adityapratishthan.org.in

BOOK-POST